

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK

MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

---

4. SZÁM

IDEGEN SZAVAINK ÉS A NYELVÚJÍTÁS

ÍRTA

ZOLNAI GYULA

A MAGYAROSAN V. ÉS VI. ÉVFOLYAMÁBÓL VALÓ KÜLÖNNYOMAT

MTA
KIK

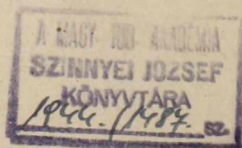

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1937.

274562

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest.

Idegen szavaink és a nyelv- újítás.

Válasz Csorba Ferencnek *Nyelvünk és a nemzeti szellem*
című füzetére.*

A mondott címmel egy 39 lapra terjedő füzetke jelent meg Csorba Ferenc ny. államtitkártól, amely mind céljánál és alapgondolatánál, mind részleteiben mutatkozó számos és súlyos tévedéseinél fogva valósággal kihívja a bírálatot.

1. A szerző annak fölemlítésével kezdi, amit egyébként csak a lapokból tudott meg, hogy a Nyelvművelő Bizottság a *kisszakasz* nevéül a *hatos* szót, a *turista* és *turistaság* magyar kifejezésére pedig a *természetjáró* és *természetjárás* szókat ajánlotta, de mind a két esetben „süket fülekre talált“, és hogy ugyanilyen sors érte a Bizottság egyéb szóajánlásait is, úgymint a *ródl*i helyett a *szánkó*-t, *infláció* helyett a *pénzpuffasztás*-t. E megállapítása alapján nyomban kijelenti, hogy az Akadémiának „a szavak tekintetében ma már alig lehet egyéb feladata, mint hogy nemzeti életünk e kincseit összegyűjtse és nyilvántartásba vegye.“ Arról a több oldalról és egyre sűrűbben és sürgetőbben fölhangzott kívánságról, amely nyelvünk újabban tapasztalt romlásával szemben éppen Aka-

* *Nyelvünk és a nemzeti szellem*. Irta: szakátsi Csorba Ferenc ny. államtitkár. Budapest, 1935.

démiánknak közbelépését és irányító szereplését várta, tisztelt szerzőnknek sejtelve sincs¹ Ő homokba dugott fejjel a nyelvet ma is „szerves alkotmány”-nak nézi és úgy véli, hogy a nemzeti léleknek benne kifejeződő titokzatos működését „semmi sem pótolhatja, és így az akadémia legkiválóbb tagjainak kigondoló tevékenysége sem” (3. l.). Nem tudja, hogy a nyelv nem önállóan létező valami; hogy nem egyéb, mint az emberi hangokkal való gondolat kifejezésnek nemzetek szerint különböző szokásaiból időről-időre kialakuló rendszer, amely zárt egységnek sem tekinthető, mert folyton változik, bővülő meg fogyó, módosuló és átalakuló fejlődést mutat; hogy fejlődésében a beszélők közösségének minden egyes tagja részt vesz; hogy egyiknek-másiknak kifejezőmódja befolyással lehet a többiek beszédmódjára; hogy jeles írók és nevezetes közéleti emberek írásmódja és beszédpéldája a részletekben az egész nyelvi társadalomra módosító hatást tehet; s hogy ilyen hatásokat az irodalmi nyelvek fejlődésében másutt is, nálunk is jelentékeny számmal mutathattak ki a nyelvtörténet kutatói. Ha mindezt tudná, nem állíthatná, hogy „a szót mindenki csinálja és senki sem csinálja”, s hogy „az akadémiának hivatása... a szavakat illetőleg... legfelebb abban állhat, hogy a néplélek kohójában már kiforrt szót propagálja” (3. l.). Hiszen a jeles írók, költők és szónokok öntudatlanul is egyre újabb meg újabb szókat, kifejezéseket és fordulatokat alkotnak, amelyek, ha életrevalók és tetszetősek, mások írásaiba és beszédébe is átmennek és közhasználatúvá lesznek. De nemcsak öntudatlanul, hanem tudatosan is alkothatnak az írók szókat és kifejezéseket, és egész sereg olyan elfogadott szavunk van, amelynek gazdáját is ki tudjuk mutatni. Elég erre

¹ E fölszólalásokról s a Bizottság föllállításának előzményeiről mindenkinél tudomása lehet, aki folyóiratunkat ismeri és olvassa (I. Msn. I, 16. és köv. ll.).

nézve a Nyelvújítás Szótárára hivatkoznunk. Nem látjuk-e ma is, hogy a tudomány művelői a maguk megállapította új fogalmaknak, a föltalálók találmányaiknak, a gyárosok gyártmányaiknak nyomban nevet is adnak? S amit így az író, a tudós, a föltaláló és a gyáros megtesz és joggal megtehet, ahhoz éppen csak a jeles írók és tudósok testületének, az Akadémiának ne volna joga, mint ahogyan szerzőnk véli?

Más kérdés: elfogadja-e a nyelvi társadalom a Nyelv-művelő Bizottság szóajánlatait vagy nem, és hogy mi az oka a szóajánlások kevés sikerének? Ám ha némely szók elfogadásától a nyelvközösség vonakodik is, lehet-e e miatt az egész igyekezet fölött pálcát törni? Nem foglalkozom most bővebben ezekkel a kérdésekkel, csak arra mutatok rá, hogy a Nyelv-művelő Bizottság föladata nem merül ki pusztán a szóajánlásokban, amelyek megszokott és általánosan elterjedt idegen szókkal szemben valóban nehezen is vihetők keresztül; és csak azt hangsúlyozom még, hogy a fölhozott sikertelen javaslatok egyáltalán nem adnak alapot arra a fölfogásra, amelyet a szerző e füzetében kifejezteni igyekezett.

A röpirat ugyanis azt mondja tovább: „A multban a nyelvújításnak túlzásai révén sok hiba történt. Sok oly beavatkozás, amely a nyelv szerves [!] életével össze nem fér. Viseljük is ennek gyászos következményeit abban, hogy *nyelvünk az európai műveltségnek számos fogalmát kevésbbé jellegzetes, kevésbbé megfelelő szóval fejezi ki, mint bármely más európai nemzet*“ (3—4. l.).¹ Erre a tételre már itt meg kell jegyeznem, hogy második részét — mely szerint minden más európai nemzet nálunknál jellegzetesebben és megfelelőbben fejezné ki az európai műveltség számos fogalmát — a szerző elfeledte bizonyítani. A tétel első részének megkísérelt bizonyítása pe-

¹ A dült betűs részt a szerző is ilyen módon adja nagyobb nyomtatók kedvéért.

dig merőben hibás és elfogadhatatlan fölfogáson alapszik, amint mindjárt látni fogjuk. A szerző aztán így folytatja, füzetkéjének célját is kifejezve: „Jelen tanulmányomat, a jövő érdekében, azért teszem közzé, hogy előmozdítsam tőlem telhetőleg, teljes eltávolodásunkat attól a hibás úttól, mely ide vezetett“ (4. l.). Ezt a hibás utat szerinte a nyelv szerves életével össze nem férő beavatkozások, a nyelvújításnak „túlzásai“ jelentenék. Tovább pedig azt mondja: „Arra törekszem, hogy e munkálatom [!] révén a most mondottak — amiknek igazságát, tudom, ma mind többen [?] érzik — minél nagyobb és szélesebb körű világításba jussanak és hogy így e hazában minél nagyobb megértésre találjon az, hogy *mai szókincsünk gazdagítása és alakítása tekintetében nemzeti szellemünket kizárólagos uralkodó szerep illeti*“ (4. l.).¹ Ez utóbbi tételt bizonyítani sem kell, hiszen világos (a szerző kifejezőmódjánál is világosabb), hogy szókincsünk gazdagítása és alakítása csak a nemzeti szellem vezérlete alatt történhetik. Hogy mi és milyen ez a *nemzeti szellem*, — erre a kérdésre a feleletet mindenekelőtt a szerzőnek itt következő megállapításaiból olvashatjuk ki: „Az idegen szavak tömege² — így *entente, dreadnought, munició, rekvirálás, infláció, devalváció, valorizálás, valuta, deviza, defaista* [olv. defaitista], *pacifista, mentalitás, szandál, orientáció, irredenta, agrár, traktor, elevátor, polo, golf, proletár, burzsoá, automobil, soffőr, defekt, fonográf, film, rádió, manikűr, pedikűr*, stb. — immár minden nehézség nélkül hatolnak be nyelvünkbe és közülük egyik másik [így] ősi szavainkkal versenyző sorba helyezkedik.³ Sőt annak is tanui lehetünk, hogy oly idegen szavak, amelyekről azt hittük, hogy fölöttük a nyelvújítás szavai már rég diadalt arattak — így pld. a *kurzus*, a *kurír*, a *reparáció* vagy a *revízió* — újból feltámadnak sírjukból és minden ellenállás nélkül [?!] szerephez jutnak. Kétség-

¹ Az aláhúzás ezúttal tőlem való.

² A ritkítások mind tőlem valók. — ³ Melyek volnának ezek?

telenül új iránnyal állunk szemben, amely kaput és teret kíván nyitni az idegen földön támadt szavaknak“ (6. l.). Ebben áll tehát a szerző szerint a *nemzeti szellem*, amelyet mai szókincsünk gazdagítása és alakítása tekintetében „kizárólagos uralkodó szerep“ illet meg. És célkitűző bevezetése záradékaul a „ny. államtitkár“ úr — a nélkül, hogy e *nemzeti szellemnek* a nyelvújításon való ilyen diadala és a deák szóknak hozsannával fogadott föltámadása örömére a címlapon *penzionált státuszsekretáriusnak* nevezné magát — még hozzáteszi: „Az akadémia pedig — amelynek oly nagy érdeme van ez uralkodó trónra jutásában — ma már csak ennek íródiákja lehet“ (értsd: ma már csak íródiákja lehet ennek, t. i. a kizárólagos uralkodó szerepre hivatott nemzeti szellemnek). A szerző szerint tehát az Akadémia a nyelvművelés ügyében tegye ölbe a kezét; szemlélje nyugodtan, hogy az örömmel üdvözölhető „új irány“ kapuján át miként özönlenek be nyelvünkbe „az idegen földön támadt szavak“; üljön ünnepet azért, hogy a *tanfolyam* helyett a *kurzus*, a *jóvátétel* helyett a *reparáció*, a *fölvizsgálás* helyett a *revízió* stb. „sírjukból föltámadnak“ (a *reparáció* csak álhalott volt, mert *susztereink* azóta is *reparációkat* végezgettek), és „minden ellenállás nélkül szerephez jutnak!“ Az Akadémia, amelynek a nemzeti szellem „trónra jutásában“ „oly nagy érdeme van“, ma elégedjék meg az íródiák szerepével; mint ilyen nyugodtan jegyezze föl, hogy a *nemzeti szellem* a nyelvújításnak „diadalt aratott“ szavait újabban pusztulni hagyja; nyugodtan jegyezze föl azt is, hogy az állítólagos *nemzeti szellem* örömmel fogadja olyan deák szavak föltámadását, amelyek nagy száma miatt egykor, Kazinczyék korában, szégyenkezttünk, amelyeket mint nyelvünk szegénységének és gyámoltalanságának tanút eredetiekkal helyettesítettünk, s ezáltal nyelvünket nemzetibbé tehettük. Az Akadémia mint egyszerű íródiák írja krónikájába tárgyilagosan azoknak a szép, kifejező és eredeti szavainknak idegen szókkal való

fölcserélődését, amelyeket több mint egy századon át jeles költőink és nagy íróink használtak!

Bizony-bizony nagy sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a szerző a Nyelvművelő Bizottság folyóiratát — amint látszik — egyáltalán nem olvasta, hogy a Bizottság elveiről, fölfogásáról, törekvése céljáról és hatásáról közvetlenül semmit sem tud, csupán annyit hallott félfüllel, hogy a *kisszakasz* neve nem lett *hatos*, hogy a *turista* magyarítására hiába ajánlottunk *természetjáró*-t stb. Mink tehát a szerző füzetkéjének megjelenése előtt három éven át hiába panaszkodtunk el eredeti szavainknak fokozatos pusztulását, fölösleges idegen szókkal való fölcserélődését, szükségtelen idegen szóknak egyre fokozódó térhódítását; hiába mutattunk rá arra, hogy nyelvünk ezen újabb fejlődési irány következtében eredeti jellegét egyre jobban elveszíti s maholnap valóságos nemzetközi keverékké válik; hogy amerre csak tekintünk, mindenütt egy-egy jó magyar szónak mellözésével és latin vagy nemzetközi kifejezésre való fordításával találkozunk; s hogy ezt a *nemzetietlen irányú* nyelvfejlődést nem lehet közömbösen néznünk. Hiába mutattuk be ezt az egészségtelen fejlődést a példák egész seregével, és hasztalanul hangsúlyoztuk a benne lappangó komoly veszedelemet!¹ A szerző mindezen fölszólalásainkról és panaszainkról tudomást sem véve, hozzá mer nyúlni a kérdéshez; örömet leli az idegen szók beözönlésének „új irányában”, abban a jelenségben, amely bennünket nagy aggodalommal tölt el, sőt egyenesen megtagadja tőlünk a jogot

¹ Lásd: *Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?* című cikksorozatnak következő részeit: Msn. III, 66—75, 89—114 és 129—146. (E tanulmányra az alábbiakban *VSzNyI.* rövidítéssel hivatkozunk; az utána tett törtszámnak számlálója a Msn. lapszámát, nevezője pedig az értekezés különnyomatának, v. i. a Nyelvművelő Füzetek 2. számának a lapszámát jelenti.) Előzőleg pedig lásd a *Miben áll a mi küzdelmünk az idegen szók ellen?* című cikket (Msn. II, 97—100), továbbá a *Vermut-féle nyelvfejlődés* (uo. I, 105—113) és a *Domborműből relief* (uo. III. 51) címűeket is.

is, hogy nyelvünk nemzeti jellege érdekében ez ellen a veszedelmes irány ellen küzdelmet kezdhessünk. Ha a szerző ennek a nyelvművelési kérdéssel foglalkozó művének megírása alkalmával figyelembe vette volna mindazt, amit a nyelvművelésre vonatkozólag a mi folyóiratunkban olvashatni, lehetetlen, hogy fölfogása és álláspontja meg ne változott volna, és bizonyára nem tévelyedett volna olyan nézetek és tételek hirdetésére, amelyek alaptalanságukkal megütközést keltenek, nemzetietlenségükkel pedig valóssággal megdöbbenek.

Ilyen elfogadhatatlan tétele az, hogy az Akadémiának „a szavak tekintetében ma már alig lehet egyéb föladata“, mint ezek összegyűjtése és nyilvántartása. A szerző nem veszi figyelembe, hogy az Akadémia eszméje nálunk éppen a nyelv művelése céljából is fakadt és ezzel a céllal mindig kapcsolatban is állt; hogy az Akadémia egyik igen régóta működő bizottságának, a Nyelvtudományi Bizottságnak az irodalmi nyelv ellenőrzése is mindig föladatai közé tartozott; hogy e föladat céljára az Akadémia 1872-ben megindította a *Magyar Nyelvőr* című folyóiratot, amelynek egyik rendeltetését már a neve is mutatja; hogy ez a folyóirat a szükségtelen idegen szók ellen állandó küzdelmet folytatott (ennek a harcnak egy pár bizonyosságát is idéztem, l. VSzNyI. 71/9, 93/17); hogy a Nyelvtudományi Bizottság 1900-ban „a szükségtelen idegen szavak elkerülésére“ kiadatta a *Magyarító Szótár*-t; s hogy végül e bizottság kebelében az irodalomnak egyre sürgetőbb kívánságára 1931-ben Nyelvművelő Szakosztály alakult, amely Nyelvművelő Bizottság néven csakhamar külön szervvé formálódott. Történhetik-e mindez, ha Akadémiánk nem érezné kötelességének a nyelvművelés irányítását is, és ha maga az irodalom is nem az Akadémiától várta volna e téren a vezető szerepet? Ha pedig az Akadémia a nyelvművelés irányítására hivatva van, sőt ezt kötelességének is tekinti, meg lehet-e tőle tagadni azt a jogot, hogy nyelvünk törzsökös sajáttságainak védelmen

kívül eredeti szókincsünkön is örködjék, hogy íróinkat és művelt társadalmunkat az eredeti szók megőrzésére és nagyobb kedvelésére buzdítsa, és hogy rámutasson arra a veszedelemre, amely nyelvünket az idegen szók hajhászása következtében érheti. Világos tehát, hogy Akadémiánk föladata nem szorítkozhatik a szóknak csupán összegyűjtésére és nyilvántartására, mint ahogyan szerzőnk gondolja (3. l.). A nyelvhasználatba való erőszakos beavatkozás, valamint a mesterkéltséggel és túlzó nyelvújítás, amiket a szerző joggal nevez „hibás útnak“, megnyugtathatjuk: távol áll a Nyelvművelő Bizottságtól.

2. A *nemzeti szellem* fölfogására nézve azonban nagy ellentét választ el bennünket a szerzőtől. Ő ugyanis, több megjegyzéséből kitetszőleg, abban látja a nemzeti szellem megnyilvánulását, hogy „az idegen szavak tömege... immár minden nehézség nélkül“ hatol be nyelvünkbe, s hogy a nyelvújításnak „diadalt aratott“ szavai helyébe is újból a régóta nem használt idegen szók támadnak föl, „és minden ellenállás nélkül [?] szerephez jutnak“ (6. l.)! Egy helyen nem ártallja egész világosan és határozottan, sőt nagyobb nyomatékossággal kedvéért dült betűkkel szedve, így nyilatkozni: „*A nemzeti szellem* — a nyelvtani és mondattani szabályok¹ körzetén kívül és felül — *mindenek fölött a kiejtésben, hangsúlyozásban és asszimilálásban él*“ (27. l.). Vajmi szerény igényű a szerző a nemzeti szellemmel szemben, hogy az önálló alkotásnál, a fogalmak eredeti módon való megnevezésénél a pusztán kiejtés- és hangsúlyozásbeli áthasonítással járó átvételt magasabbra értékeli! Más helyen meg, ahol az idegen szók és a szerinte „kevésbé kifejezésteljes“ eredeti szavak küzdelmében amazoknak támogatását mint „aggályosnak“ nem tartathatót ajánlja, azt is megjegyzi, hogy ezzel a támogatással a nemzeti szellem alkotó (szerinte természetesen *konstruktív*) tevékenységét juttatjuk érvényre, „ami még a

¹ Nem tudja, hogy a *nyelvtani szabályokban* benne vannak már a *mondattaniak* is.

forradalmi időkben elsöpört értékeket is visszaállítja“ (24. l.), „forradalmi időkön“ a nyelvújítás korát, „elsöpört értékeken“ pedig az akkoriban eredeti szókkal pótoltt idegen szókat értve.

A *nemzeti szellemnek* ilyen fölfogásában szerintem súlyos és végzetessé válható tévedés van. A mai nyelvfejlődési irány — a szerzőtől örömmel fogadott „új irány“ (6. l.) — valóban az idegen szók kedvelésében áll. S ha valamely kornak gondolat- és érzésvilágát, szavait és tetteit, egy szóval egész *irányát* nyomban *nemzeti szellemnek* tekinthetnők, akkor a szerzőnek látszólag igaza is volna. Ámde, az irányokat értékelnünk is kell a nemzet eredeti jellege, a multhoz való viszony és a jövőbe való előrelátás szempontjából. És ha valamely irányról — ez esetben a nyelvszokás irányáról — azt látjuk, hogy a nemzet eredeti jellegét rontja, multjához hűtelen s jövőjére nézve veszedelmet jelent, szabad-e azt az irányt *nemzetinek, nemzetiesnek* tekintenünk? A mi nézetünk az, hogy a nyelvfejlődés mai iránya, amelyet a szerző örömmel fogad, *nemzetietlen*, mert a magyar nyelv eredeti jellegét veszélyezteti. Az iránynak veszedelmére a példák egész tömegével mutattam rá VSzNyI. című tanulmányomban, s ezeket nem ismételhetem meg. Az ott fölsorolt példák tanúsága szerint az idegen szók szertelen beözönlése és elhatalmasodása is ilyen veszedelmes nemzetietlen jelenség. Egy másutt megjelent cikkemben, amelyet a szerző, úgy látszik, szintén nem ismer, a *nemzeti öntudat szunynyadásának* mondtam azt, hogy „mind több és több *eredeti magyar szavunkat hagyjuk kipusztulni, hogy egyre nagyobb arányban hozunk divatba idegen szókat olyan fogalmakra, amelyeket eddig magyar szóval tudtunk kifejezni, nem gondolva meg, hogy eredeti szavainknak idegenekkel való szükségtelen fölcserélése nyelvünket lassanként kivetkőzteti a maga jellegéből*“.¹ A szerzőnek ezek

¹ Lásd *Nemzeti öntudat a nyelvben* című cikkemet a *Pesti Hírlap Nyelvőr*-ben, 38—42. l.

ról a megállapításokról s a kérdésre vonatkozó és föntebb elősorolt többi fölszólalásokról is kötelessége lett volna tudomást venni, s ha velük egyet nem érthet, meg kellett volna a mi fölfogásunkat érvekkel cáfolnia.

Az idegen szók beözönlése és a nemzeti szellem közötti viszonyra vonatkozólag fölfogással nem állok egyedül. Csak két német műből idézek, amelyek éppen az idegen szók kérdésével foglalkoznak. Az egyikben azt olvassuk, hogy az idegen szók legbujábban a nemzeti tehetlenség és közönyösség idejében burjánzanak föl, és viszont a nemzetiesség föllendülésével együtt jár a nyelv tisztaságára való törekvés.¹ A másik mű szerzője azt mondja: a politikai gyöngeség szakaiban az idegen befolyásoknak tág kapu nyílik; és: valamely népnek fölvevő képessége a kívülről jövő művelődési és nyelvi befolyásokkal szemben sokkal kisebb az önmagával való megelégedés korában, mint olyankor, amikor gyöngének érzi magát.² Ezek a megállapítások is a mellett szólnak, hogy az idegen szók mértéktelen divatját nem tekinthetjük a nemzeti szellem igazi megnyilvánulásának. És hogy az utóbbi idők nemzeti szelleme nálunk nem éppen kifogástalan, arra legyen elég két jelesünk nyilatkozatára hivatkoznom. Ferenczi Zoltán 1914-ben a Petőfi-Társaságban tartott megnyitó beszédében így panaszkodott: „Irodalmunkban a nemzeti érzés, a hazafias lelkesedés, a nemzeti lélek visszatükröződése ez idő szerint hanyatlóban van.”³ Az utóbbi években pedig Raffay Sándor püspök egy fővárosi bizottsági ülésen így fakadt ki: „Nálunk a nemzeti öntudat rongyolódott le legjobban, sokkal jobban, mint a határaink.”⁴

A nemzeti szellemnek szerzőnk szerint való fölfogá-

¹ Lásd K. Haym: Was ist von Sprachreinheit und Sprachreinigung zu halten? (Lipsee, 1910.) 21. l.

² L. Elise Richter: Fremdwortkunde (Lipsee, Berlin, 1919.) 72. l.

³ Budapesti Szemle CLII, 292.

⁴ L. Budap. Hirl. 1921. dec. 7, 3. l.

sára nézve idéznem kell még a füzetnek két megütközést keltő helyét. Az egyik így szól: „Mindinkább *ritkább jelenség lesz* az is — ami különösen a nyelvújítás első szakában napirenden volt — hogy rég meghonosult családok idegen hangzású neveiket magyar hangzásúval akarják felcserélni. Most már inkább oly eseteket látunk, hogy oly családok, amelyek a változtatást megtették, *ismét nem magyar hangzású régi nevüket akarják visszaszerezni* — és *ebben senki sem lát többé hazafiatlanságot*“¹ (6. l.). Én csak egy esetre emlékezem, hogy t. i. egy kiváló jogtudó-
sunk évtizedeken át viselt és fénnel bevont magyar nevét 1902-ben eredeti német nevére visszacserélte. De emlékszem a kínos föltűnésre is, amit ez a tette az egész magyar társadalomban keltett. Hogy az idegen névre visszatérésben — amire több példát nem tudok — állítólag nem látunk már hazafiatlanságot (valami nem helyénvalót mégis csak láthatunk benne!), azt nevezhetjük ugyan az „új szellő erejének“, de a nemzeti szellem megerősödésének semmi esetre sem. Még megütközéskeltőbb a másik megjegyzés, amit az erdélyi szászok lakta vidék helyneveinek megmagyarosításáról mond a szerző. Abból az egyébként is helytelen tételéből indulva ki ugyanis (amiről majd külön szólok), hogy a szók alakulásának legfőbb tényezője a fogalomnak a szóhoz rögződésében áll, nem átallja ezt jegyezni meg: „Ezért *volt jogos*“² az erdélyi szászok elke-
sередett felzúdulása, mikor régi helységneveiket megmagyarosították. Ez 700 esztendő történet által megszentelt érzelmek erőszakos megbántása volt“ (35. l.). Azok a német helynevek tehát a szászok szerint 700 éves multra tekinthettek vissza. Magyarország azonban ősi helyneveivel együtt több mint ezer éve a miénk, s a magyarságnak mint államalkotó nemzetnek — ha addigi közömbösségében némely helységek nézve nem élt is vele — mindenkor és így az ezredév végén is kétségkívül megvolt a maga ter-

¹ Az aláhúzások tőlem valók. — ² Az én aláhúzásom.

mészetes joga az eredeti névadásokra. Lám a területeinken osztózkodó cseheknek, oláhoknak, szerbeknek stb. első dolguk volt valamennyi ősi helyneveinket a maguk adta nevekkal (Bratislava = Pozsony, Cluj = Kolozsvár, Novi Sad = Újvidék stb.) fölcserélni!¹

A szerző fölfogásával szemben tehát az a véleményünk, hogy az idegen szók beözönlése elé minden válogatás nélkül való kaputárast, a fogalmak eredeti szókkal való megnevezésének jogáról minden kísérlet nélküli lemondást és a már használatban volt eredeti szóknak idegen szókkal való szükségtelen fölcserélgetését éppenséggel nem tekintetjük a nemzeti szellem igazi megnyilvánulásának.

¹ Itt igazítom helyre a szerzőnek egy olyan fölületes idézetét, amely szintén a helynevek kérdésére vonatkozik, és amely Tisza István emlékét jellemével ellenkező világításba állítja. Erre a súlyosan bántó tévedésre is csak elfogult álláspontján való rövidlátása ragadhatta az író. Ezt mondja ugyanis: „A helységnevek magyarosításáról [így] szóló törvény megalkotójának, báró Bánffy Dezsőnek utóda, gróf Tisza István 1915. évi március hó 18-án azt írja Cholnoky egyetemi tanárhoz írt levelében: «Az egész világ előtt nevettségessé válunk a helységnevekkel követett gyerekeskedésünkkel.» Tisza István e mondásában az érvényesülő új közfelfogásnak volt tolmácsa' (6—7. l.). Az idegen szók áradatát s a magyarosított családnevek visszaváltoztatását helyeslő előzmények, meg „a helységnevek magyarosításáról szóló“ törvényre hivatkozás után bizonyára minden olvasó azt véli, hogy Tisza István idegen hangzású helységneveinknek azt a magyarosítását tartotta volna nevetésesnek, amelyet a szóbanforgó 1898. évi IV. törvénycikk alapján az Országos Községi Törzskönyvbizottság javaslatára vitt végbe a kormány. Már a törvényt is fölületesen és hibásan nevezi meg a szerző, mert annak föladata a helynevek egységes rendezése és törzskönyvezése volt, nem pedig a megmagyarosítása, bár e rendezéssel kapcsolatban természetesen és jogosan sok magyarosítás is történt, azonban, ahol szükséges volt, a történeti szempont figyelembe vételével. Az eljárást Tisza azért sem mondhatta gyerekeskedésnek, mert ez az ő kormányzása alatt is folyt. Idézett megjegyzése nem a helynév-magyarosításokra, hanem a *vienezés, leipzigezés* magyartalan divatjára vonatkozott, hiszen Tisza István a magyaros *Bécs, Lipcse* stb. helynevek védelmére 1905-ben miniszteri rendeletet is adott ki (l. MNy. XXVII, 258). A célzatában így félremagyarázott levél szószerint megjelent 1926-ban *Gróf Tisza István Összes Munkái* között (4. sorozat. III. k. 176. l.), és olvasható a Magyar Nyelv ugyanazon évi folyamának 364—365. lapján is.

3. A szerző a füzetke célját a 7. lapon a következőképpen fejezi ki: „Behódoljunk-e e mindinkább erősödő új iránynak,¹ avagy — miként ezt az akadémia tenni hajlandónak látszik — a nyelvújítóknak tradícióit ápoljuk-e? Mi a nyelvünk s mi a nemzetünk érdeke? E kérdésekre akarom igénytelen nézetemet kifejteni“. A szerző fejtegetéseinek tanulsága természetesen ez: kövessük a mindinkább erősödő új irányt, vagyis az idegen szók beözönlésének szívesen fogadását, mert szerinte „nyelvünk“ és „nemzetünk érdeke“ ez! Ő maga mondja: „Vajjon nyelvünknek és nemzetünknek nem az-e az igazi érdeke, hogy... a fejlődő műveltség fogalmainak terén, az idegen szavakat a helyes eljárás meggyőződése által irányított készséggel legyünk hajlandók befogadni“ (7. l.), hiszen szerinte: „Az új szellő kívánja ezt ekkép. Ereje és uralma napról-napra nagyobb és kiterjedtebb lesz. Minden résen ez hatol be és ostromolja a kapukat. Meg kell azokat számára nyitni.[!] Az akadémia, az iskolák és a hivatalok ne védjék[!] tovább e kapukat. Ne akadályozzák[!], hogy bevonuljon rajtuk mindaz a szellemi élet, amely az idegen szavakhoz rögződött fogalmakat szülte és nevelte“ (38. l.). „A szellemi élet — aminek a nyelv elsőrendű tényezője — még kevésbé tűri a vámsorompókat, mint a gazdasági élet. A gyapotot — amit a magyar föld meg nem terem — lehet kenderrel és lennel, a kávé pedig cikóriával pótolni, de a szellemi élet valamely fogalmának kialakulását és annak *valamely szóhoz való rögződését*² *nem lehet hazai produktummal*³ *helyettesíteni*“⁴ (39. l.).

A körületekintésnek és a megfontolásnak mekkora hiánya nyilvánul meg ezekben a sajnálatos nyilatkozatokban! A szerző nyilván azt képzei, hogy a külföld szá-

¹ Amely t. i. tárt kapuval fogadja az idegen szókat.

² Nem *fixálódását*?

³ A hazai *alkotás* is a *produktum* szóhoz *fixálódott-e*?

⁴ Az aláhúzás tőlem való.

vaiban kifejeződött szellem máskép, mint magukkal az illető szókkal együtt, nem is juthat el egyik nemzettől a másikhoz. Nem tud tehát különbséget tenni a *művelődési fogalmak* és az *elnevezések* között. Azt hiszi bizonyára, hogy minden művelődési fogalmat, eszmét, intézményt, stb. a világ összes nemzetei ugyanazzal a szóval kötelesek kifejezni, amellyel őket a kitaláló nemzet kifejezte. Az ő idegenimádó lelkében föl sem merül az a gondolat, hogy minden nemzetnek természetes joga van bármilyen fogalomnak, eszmének, intézménynek, stb. eredeti szóval való kifejezéséhez, aminthogy ezzel a joggal a nyelvi öntudatra ébredt nemzetek mindig éltek is.¹ Az ő fölfogása alapján tehát, hogy egy-két példát említsek, a római államélet *respublica* fogalmát — mint ahogy Róma nyelvének örökösei, a román nyelvű népek teszik — minden nemzetnek csupán ezzel a szóval volna szabad kifejeznie. A köztársasági államformát e szerint sem az angoloknak *commonwealth* névvel, sem a finneknek *tasavalta* szóval, sem nekünk *köztársaság* néven neveznünk nem lehetne, mert ennek az államéleti fogalomnak a *respublica* „szóhoz rögződését“ „nem lehet“ sehol hazai szóalkotással „helyettesíteni“. A szerző bizonyára örömmel látja a német nyelvnek sok egyéb ilyen természetű fogalommal szemben is mutatkozó ügyefogyottságát, hogy rászorult a francia *république* szóra és ezt a maga módján kissé átídomítva *Republik*-nak mondja. Vajjon azért, mert a latin nyelvű népek az *államot* a latin *status* szó változataival (olasz *stato*, francia *état*) fejezik ki, és mivel ez a latin eredetű elnevezés belejutott a germán nyelvekbe is (ném. *Staat*, ang. *state*, svéd *stat*), ne lett volna nekünk jogunk az *állam* elnevezésre, és mint régebben tettük, *státus*-ról s ennek következtében *államtitkár* helyett is *státusszekretárius*-ról kelljen-e beszelnünk, mint ahogy a

¹ L. erről a Pesti Hírlap Nyelvőrében megjelent és föntebb már idézett cikkemet.

németek most is *Staatssekretär*-t mondanak?! Az *universitas*-t csak azért, mert a nyugati népek valamennyien a latin szónak a változataival nevezgetik (fr. *université*, ang. *university*, ném. *Universität*, svéd *universitet*, stb.), sem a finneknek eredeti *yliopisto*-val, sem nekünk *egyetem*-mel ne volna szabad neveznünk?! Egyetemeink színvonalának, tudományos jelentőségének kárát jelenti-e a két nemzet „hazai produktuma”? És miután ebben a példaképpen fölemlített három eredeti szóban (*köztársaság*, *állam*, *egyetem*) egyszer szerencsésen megállapodtunk már, visszatérjünk-e ismét a *respubliká*-ra, *státus*-ra és *univerzitás*-ra, mint, sajnos, annyi más jóra való szavunkkal tesszük mostanában minden igaz ok nélkül?

4. Annak a tételének, hogy a fogalomnak „valamely szóhoz (értsd: valamely idegen szóhoz) való rögződését” nem lehet hazai alkotással „helyettesíteni”, ellene mond a magyar, és más nyelvek története. E tekintetben elegendő volna csupán a *német* és a *magyar irodalmi nyelv* történetére hivatkoznunk. A német irodalmi nyelv a XVIII. század végén és a XIX. elején egy sereg sikerült eredeti szóalkotással gyarapodott,¹ és az Allgemeiner Deutscher Sprachverein — amelynek jelszava: „Kein Fremdwort für das, was deutsch gut ausgedrückt werden kann” — ma is eredményesen buzgólkodik a német nyelvnek eredeti szókkal való gazdagításában. A mi nyelvújításunk hatását a magyar nyelv eredeti szókincsének fejlesztése terén szükséges-e külön hangoztatnom? Ennek a nemzeties szellemű fölbuzdulásnak több ezer — szerencsére még forgalomban levő — eredeti szót köszönhetünk,² olyanokat természetesen, amelyek az addig idegen szóhoz „rögződött” fogalmakat fejezték ki eredeti alkotással, és eddigelé a t. szerzőn kívül nem találkozott még magyar író, aki e szók pusztulását, több mint százéves hasz-

¹ Lásd Fr. Kluge: *Deutsche Sprachgeschichte*. 2. kiad. Lipcse, 1925. 340. l.

² L. Tolnai Vilmos: *A nyelvújítás*. Budapest, 1929. 214. l.

nálatuk után újból idegen szókkal való fölcserélésüket örvendezéssel merte volna fogadni.

A német és a magyar nyelv történetén kívül azonban más nemzeteknek tanulságos példájára is hivatkozhatunk.

A *törökökről* többször olvashattuk, hogy nyelvüket újabban az arab és a perzsa szóktól mennyire iparkodnak megtisztítani, s hogy e mozgalmukat maga a köztársasági államfő, Kemál pasa (Atatürk Kemál) indította meg a Nyelvutató Társaság föllállításával, amelynek egyúttal védnöke is. E társaságnak munkatervébe tartozik a török nyelvnek megszabadítása az arab, perzsa és egyéb idegen szóktól eredeti török szók használata és szükség esetén új szók alkotása útján.¹ A társaság lelkes munkáságáról fényesen tanúskodik az a meglepő eredmény, hogy a török népnyelvnek és nyelvelvékeknek fáradhatatlan áttanulmányozása útján mintegy 13—15.000 hiteles török szó került napfényre, amelyek a fölösleges idegen szók pótlására alkalmasaknak látszanak.²

Közelebbi rokonaink közül a *cseremiszek* szintén lelkes mozgalmat indítottak nemzeti nyelvű és szellemű műveltségük kiépítésére és nyelvüket talpraesett új szóalkotásokkal igyekeznek gazdagítani.³

A *zürjének* írói és tudományos képzettségű vezetői néhány évvel ezelőtt tanácskozást tartottak azon alapelvek megállapítása végett, amelyeket nyelvük fejlesztésében követniük kell, s ez alapelvek egy része az új fogalmak-

¹ Lásd Móricz Péter cikkeit: „Az első török nyelvészeti kongresszus“ (ennek egyik célja volt egy állandó munkaszervezet megalkotása a török nyelvújítás végrehajtására), Turán 1932-i évf. 28. l., és „Gázi Musztafa Kemál és a Török Köztársaság alkotásai“, uo. 1933-i évf. 13. l.

² L. Balassa József: „A török nyelvújítás“ Magyar Nyelvőr 1934-i évf. 41. l., és vö. még Körösi Csoma-Archivum I, 226.

³ Lásd Zsirai Miklós cikkét: A finnugor kutatások újabb alakulása (Nyelvtud. Közlemények XLVIII, 113).

nak *eredeti zürjén szókkal* való kifejezésére vonatkozik.¹

A *mordvinokról* olvassuk, hogy moksa-nyelvjárásuk az orosz nyelv erős hatása alatt állván, íróik és újságszerkesztőik, mint anyanyelvüket határtalanul szerető lelkes emberek, írásaikban nyelvtisztaságra törekeshetnek és új szavak alkotásával iparkodnak nyelvükből az idegen elemeket kiirtani.²

De a nyelvnek eredeti szókkal való gazdagítása terén legtanulságosabb és legfényesebb példa a *finnek* irodalmi nyelve. A finneknél az új szók alkotása nem öltött, mint annak idején minálunk, forradalmi jelleget. Ők lassanként, szinte észrevétlenül vittek és visznek be az idegen szók helyett újonnan alkotott eredeti szókat nyelvükbe, és ebben a nyelvgazdagításban az újságírók is sikerrel vesznek részt. A finn lapokat ugyanis — amint Szinnyei megállapítja — nemcsak a magasabb műveltségű nemzetréteg, hanem a nép emberei is állandóan olvassák, s ezeknek „nem lehetett és most sem lehet idegen szavakkal tarkított nyelven írni”.³ A finn hírlapírók nem is tetszelegnek a nemzetközi szók olyan arányú használatával, amint nálunk tapasztalni; ellenkezőleg: a finn nyelvújítás sikerült alkotásainak tetemes része — ugyancsak Szinnyei megállapítása szerint — az ő tolluk alól került ki. Ámde a többi finn írókat is erős nyelvi öntudat jellemzi, amely a nemzeties irodalom megindulása óta az idegen szók benyomulása elé ösztönszerűleg sorompót állított. Így érthető, hogy a finn nyelvben eredeti szók — Csorba Ferenc nyelvén „*hazai produktumok*” — támadhattak olyan fogalmak elnevezésére is, amelyekre nekünk mai napig sem sikerült alkalmas magyar szót találnunk.

¹ Lásd Fokos Dávid cikkét: „Új zürjén irodalom” Magy. Nyelvőr 1930-i évf. 227. l.

² Lásd Juhász Jenő cikkét: „A moksa-mordvin-orosz nyelveveredés” Nyelvtud. Közlem. XLVII, 296.

³ Lásd Szinnyei József: Jalava Antal külső tag emlékezete. Budapest, 1916. 9. l.

Hadd mutassak be erre a nyelvi önállóságra és eredetiségre néhány tanulságos példát.

a) A finnek nem használják a latin (nemzetközi) szokat számos olyan fogalomra, amelyet mi inkább az idegen szóval nevezünk vagy amelyekre nem is alkottunk még eredeti kifejezést. Íme néhány példa:

attrakció: finnül *vetovoima*, ami szószerint a. m. a mi vonzóerő-nk; „attrakciós műsor“ helyett azt mondják: *vetovoimaohjelma*;

aviatika, aviatikus (a Magyarító Szótárba nincsenek is fölvéve): finnül *ilmailu* és *ilmailija*, az *ilma* „levegő“ szóból;

intenzív: finnül *voimaperäinen* (a *voima* „erő“ szóból);

interpelláció: finnül *välkysymys* (tkp. a. m. „közben tett kérdés“);

inter(v)jú: finnül *haastattelu*, ami tkp. „kikérdezést“ jelent (Kannisto Artúr ajánlotta a század elején, és nem talált „süket fülekre“, mint a mi szóajánlásaink);

jubileum: finnül *riemujuhla* (tkp. a. m. a mi örömmünnepe-ünk, amellyel mi is beérhetnők);

koalíció: finnül *kokoomus*; a „koalíciós kormány“ náluk „*kokoomushallitus*“;

konvencionális és konvencionálizmus: náluk *sovinainen* és *sovinaisuus*, a *soppi* „megegyező“ igéből;

konzerv: náluk *säilyke*, a *säily* „megőrződik, megmarad“ igéből alkotva;

konzervatív: náluk *vanhoilinen*, a *vanha* „rég“ szóból;

lexikon: finnül *tietosanakirja* (szószerint: „ismeret-szótár“; mi is nevezhetnők *ismerettár*-nak; Kelemen Béla föl is veszi ezt a szót német Kézi Szótárába, de ő is csak „süket fülekre talál“);

meteorológia, meteorológus: finnül *ilmatiede, ilmatieteilijä* (szószerint: *időjárastan, időjárastudós*; mi is nevezhetnők így);

miniatűr: finnül *pienoisko*, melléknévi *pienoiskokoinen* (szószerint: egészen kis alak[ú]);

misszionáris: finnül *lähetysaarnaja* (szószerint „küldetési prédikáló“; nekünk a *hittérítő* már nem tetszik);

modern: finnül *uudenaikainen, nykyaikainen* (szószerint „újkor, jelenkori“); **obstruál és obstrukció:** finnül *jarruttua és jarrutus* (tkp. „fékez, fékezés; kerek-köt, kerékkötés“; mi is beérhetünk volna az *agyonbeszélés*-sel);

ortológus: finnül *oikeakielisyysmies* (tkp. „nyelvhelyesség embere, v. i. híve“);

oxigén: finnül *happi* (a németek is nevezik eredeti szóval is, *Sauerstoff*-nak); **penzió** (Tolnai Vilmos sze-

rint: vendégház, ellátó v. szállóintézet): finnül *täys(i)hoitola* (a *täysihoito* teljes ellátás' szóból) és *vieraskoti* (bár ez Katara szótárában nincs meg; ugyanazt teszi mint a mi „süket fülekre talált“ *vendégház-unk*);

precedens: finnül *ennak-kotapaus* (én *előzőeset*-nek szoktam mondani, ami a Magyarító Szótárban nincs meg);

programm: finnül *ohjelma* (a latin-görög szó nálunk maholnap teljesen kiszorítja a *műsor*-t és *tárgysor*-t, és a *terv* helyett is egyre sűrűbben használják);

proletárság: finnül *köyhälistö* (a *köyhä* „szegény“ szóból, merészebb képzéssel);

reklám: csak legutóbb gondoltak ki rá — nem is éppen szabályos képzéssel — eredeti szót: *mainos* (a *maine* „hír“ szó tövéből) s e mellett *mainonta* főnevet is mondanak „reklámozás“ értelemben; a *mainos*-ból ígét is alkottak: *mainostaa* „reklámoz“, s ebből van képezve egy új szaklapjuk neve: *Mainostaja*²;

reprezentáns és *reprezentatív* (legújabbban fölkapott szavak): a finnek megvan-nak mind a kettő nélkül és beérik a maguk *edustaja* és *edustava* szavaival, amely képzésváltozatok közül az első (országgyűlési) „képviselőt“ és egyúttal „reprezentánsat“, az utóbbi „reprezentatívot“ jelent; nekünk, sajnos, csak egy ilyen igei névszóképzőnk van, az -ó, -ő, ám azért mi is beszélhetnénk a művészet *képviselőiről* (*reprezentánsai* helyett), mint ahogy a finnek mondanak „taiteen *edustajat*“-ot;

statisztika: finnül *tilasto* (a *tila* „állapot“ szóból, mint-hogy a statisztika az állapotok adataiból alkot képet);

sztrájk: finnül *lakko* (a *lakkaa* „megszűnik“ igéből);

telefon: finnül *puhelin* (tkp. beszélgető eszköz; ez a „hazai *produktum*“ éppen-séggel nem volt akadálya annak, hogy a finnek az önkapcsoló telefon alkalmazásában is évekkal meg ne előzzenek bennünket);

ultimátum: finnül *uhkavaatimus* (tkp. fenyegetésszerű követelés).

Hangsúlyoznom kell, hogy ez a néhány példa csak kis százaléka az eredeti finn szók seregének a mi idegen-szavainkkal szemben.

² Siro Paavo szíves közlései.

b) A finnek a *sportra* és különféle ágaira is maguk alkotta szókkal élnek, míg mi kényelmesen átvesszük ezen a téren is az idegen kifejezéseket. Magának a *sport*-nak a neve is finn szó önáluk: *urheilu* (az *urho* 'hős' szóból alkotva); a *futball*-é *jalkapallo* (szószerint, 'láblabda'); a *gól*-ra (= angol *goal*, ami tkp. 'cél' jelent) a maguk *maali* szavát használják; a *tennisz*-t *verkkopallo*-nak nevezik (szószerint 'hálólabda') és a játékbeli pontokat eredeti számnevekkel mondják, amit mi is megtehetnénk (tizenöt—harminc—negyven); *rekord* helyett is szeretnek *ennätys*-t mondani (a. m. elérés, v. i. elért eredmény; mi is hívhatnók például *csúcseredmény*-nek vagy *csúcssiker*-nek); amit mi csak legutóbb kaptunk vállunkra és ajkunkra, a norvég *ski*-re sem szorultak ők rá, hanem megmaradtak a maguk *suksi* szava mellett, míg mi a lehetetlenül rövid *sí*-vel alig tudunk boldogulni,¹ holott jóra való magyar szóval akár *hótalp*-nak, akár *hókorcsolyá*-nak, akár *lábszánkó*-nak nevezhetnők.

c) A finn kereskedelem és ipar nyelve sem tarkállik *export*, *import*, *konfekció*, *aukció*, *textilgyár*, *textiláru* stb.-féle szükségtelen idegen szóktól, amelyeket nálunk német anyanyelvű kereskedők terjesztettek el; ők ugyan is az életnek ezt a két területét sem bízták más anyanyelvű honfitársak kezére.

d) Mondanom sem kell, hogy nem tapasztalhatni náluk azt a fölötte sajnálatos jelenséget sem, amit a legújabb magyar irodalmi nyelvfejlődés mutat, hogy t. i. nemcsak évtizedek, hanem századok óta használt eredeti szavainkról is igaz ok nélkül sorra lemondunk, és úgy szólván hétről-hétre újabb meg újabb szükségtelen idegen szókat kapunk föl és juttatunk érvényre. Telides-tele vagyunk *problémákkal*, *akciókkal*, *frázisokkal*, *fázisokkal* (még az adózásban is), *krízisekkel*, *konfliktusokkal*, *tragé*

¹ Személyragozva mily suta például: szép *sím* van; van-e *síd*? stb. Hát még a többszáma: *sík*! A szabályszerű *sízés* helyett is ezért kezdtek el *síelni* azok, akik *bridzselni* szoktak, *bridzsezni* nem tudván.

diákkal, katasztrófákkal stb. stb., míg nyelvükben is erős nemzeti öntudatot tanúsító finn rokonainknak eszükbe sem jut, hogy e fogalmakra szolgáló eredeti szavaikat latin-görög szókkal fölcseréljék. Sem idővel, sem papirossal nem győznők az ilyen finn szók fölsorolását, jegyzékbe foglalását, csak egyetlen csattanós példát említek, hogy ők még Madáchnak világirodalmi értékke emelkedett színmű-költeményét is — a náluk nem divatos *tragédiától* idegenkedve — ezzel a címmel hozták nemrég színpadra: „Ihmisen *murhenäytemä*“.

A magyar, német, török, cseremis, zürjén, mordvin és finn nyelv fejlődéstörténete tehát határozottan megcáfolja szerzőnknek azt a fölfogását, hogy hazai szóalkotással ne lehetne kifejezni idegen szókhoz „rögződött” fogalmakat. Ha pedig e nemzetek nyelvének tanúsága a szerző tételét megdönti, akkor az idegen szóknak tárt kapun való beözönlése nem elkerülhetetlen szükség, és a nyelv elnemzetietlenedésére vezető „új irány” sem nyelvünknek, sem nemzetünknek nem állhat érdekében, mint ahogy a szerző véli.

5. A füzet céljának és alaptételének e taglalása után áttérek a részletekre, azokra az állításokra, amelyekkel a szerző a maga fölfogását, úgy-ahogy, bizonyítani igyekszik.

A kérdés tárgyalását a nyelvújítás eljárásainak ismertetésével kezdi (lefordították az idegen szót, régi szokat és tájjszókat hoztak divatba, stb.). Majd kiemeli a nyelvújító mozgalomnak némely sikertelen kísérleteit és túlzásait, s utána örömmel állapítja meg az újabban tapasztalható nagy fordulatot, „amely kaput és teret kíván nyitni az idegen földön támadt szavaknak” (6. l.). Aztán visszatérve a nyelvújításra, így szól: „A nyelvújítók érdemei hallhatatlanok” (így, 7. l.). Az ilyen dicséret már előre rossz sejtelmet kelt az olvasóban. Nem alaptalanul, mert a szerző most a nyelvújítás alkotásainak értékelésére és bírálatára térve, ezekkel szemben nemcsak kellő

megértés nélkül való, hanem merőben tudománytalan fölfogást tanúsít. Mindenekelőtt — egyébként helyesen — megállapítja, hogy a nyelvújítás szavai „érvényesülésük sikere szempontjából“ három csoportra oszthatók: a) olyanokra, amelyek a régi — természetesen idegen — szókat teljesen kiszorították (pl. *ülnök* az addigi *assessor* helyett, stb.); — b) amelyek „a régi szavak mellett érvényesülni egyáltalán nem tudtak“ (pl. *köröny* a *cirkusz* helyett, stb.); — c) olyanokra, amelyek „a régiekkel versenyző életet folytatnak“ (pl. *adoma* az *anekdóta* mellett, stb., 8. l.). Később azt állítja, hogy „azok a szavak, amelyekkel a nyelvújítók a magasabb rendű műveltség fogalmainak idegen eredetű kifejezéseit magyar tövekből akarták pótolni, a legtöbb esetben nem jutottak tovább, minthogy [így, olv. mint hogy] a kitolni szándékolt régi szavakkal versenyző életet kezdtek“ (9. l.). Hogy ez a megállapítása helyes-é, megfelel-é a nyelvszokás számadatainak, azt nem vizsgálom. Ha a „legtöbb eset“ valóban ilyen, mi csak sajnálkozni tudunk rajta. A szerző aztán, mint előbb, ismét azt állapítja meg, hogy „a magyar tövű szavak mindinkább tért vesztenek“, „már rég legyőzött és eltemetettnek hitt idegen szavak — valamely új fogalom hordozójakép — újra feltűnnek és érvényesülnek“. A *kumulál* pl., amelyen a *halmoz* már győzedelmeskedett, töve szerint újból megjelent az *akkumulátor*-ban; és „azok is, akik — úgymond — nagyon magyarosan akarnak beszélni, és a *misztikus* helyett gondosan mindig *titokzatost*, a *szenimentális* helyett mindig *érzelgőst* mondanak: nem tudják elkerülni, hogy a *mysticismus* vagy a *szenimentalizmus* fogalmára ezen idegen szókat használják“ (így, értsd: hogy... ezen idegen szókat ne használják, 9. l.). E példáira néhány megjegyzésünk van. Az *akkumulátor* műszó fölbukkanását nem tekinthetjük a *kumulál* szó tövének diadalaként; mint műszó a már legyőzött *kumulál*-tól függetlenül került forgalomba, és mint idegen szó önmagában hordja varázsát mindazok

szemében, akik az idegennek kedvelői; ha pedig magyaráztására kedvünk volna, nem is kellene okvetlenül a *halmozás* képzetéből kiindulnunk, nevezhetnők ugyanis *gyűjtő*-nek vagy *erőgyűjtő*-nek, a villamos szakban pedig *áramgyűjtő*-nek. A *mysticizmus* és a *szenimentálizmus* azok közé az idegen szavaink közé tartozik, amelyeket alig tudunk eredetivel pótolni (Tolnai Magyarító Szótára meg sem kísérti magyaráztásukat). Nem szükséges azonban az ilyen szók kedvéért az egész idegen szócsaládot állandóan használnunk és teljesen lemondanunk pl. a *titokzatos*, illetőleg *érzelgős* vagy hasonló magyar szavainkról, amelyek alkalmilag egészen találó kifejezői lehetnek a fogalomnak.

6. A szerző ezekután fölveti a kérdést: mi a magyarázata annak, hogy a nyelvújítás alkotásai helyett ismét az idegen szók lépnek előtérbe? És ennek magyarázatául négy főokot hoz föl.

a) Az első ok szerinte az, hogy „az *illető magyar tövű szó alapjaiban nem tartalmazza azokat az elemeket*,* amelyek a visszahozott ilyen eredetű régi szóban¹ megvannak és amely elemek az új bölcséleti [s amint nyomban utána veti, nemcsak bölcséleti, hanem más] fogalom erőteljes kifejezése szempontjából értékkel bírnak“ (9. l.). Ez a magyarázat azt teszi, hogy a nyelvújítás szavai azért pusztulnak ki sorra, mert nem pontos másolatai az idegen szók elemeinek; mert *nem ugyanazon jelentésű* töszóból vannak alkotva, mint a velük egy ideig helyettesített nemzetközi szók. A szerző — ebből következtethetőleg — azt kívánja, hogy az eredeti szók alkotásában szolgálilag utánozzuk az idegent, és nem tartja helyesnek az olyan hazai szót, amely a műveltségi fogalomnak a nemzet eszejárása: szemlélete és fölfogása alapján próbál nevet adni. Tanulságosak, de egyúttal

* En húztam alá.

¹ Értsd: az ismét előtérbe került idegen szóban.

mulatságosak is a példák, amelyekkel ezt a kétségtelenül eredeti fölfogását bizonyítani igyekeznek. Példáit meg lehetős rendetlenségben és merőben műkedvelői módon tárgyalja, mert egyrészt nem csupán nyelvújítási szók értékét bírálgatja az idegen szókéval szemben, hanem régiekét is (pl. az *alkalmas*, *gond* stb. szavakét), másrészt olyan magyar szókat is egybevet az idegenekkel, amelyeket ezen idegen eredetű szók helyettesítésére senki sem próbált alkalmazni (pl. a *gond*-ot a *kúra*-val, az *ízlelés*-t a *gusztálás*-sal szemben stb.). Észrevételeimet a szerző tárgyalásának sorrendjében teszem meg és nem foglalkozom az életben nem maradt nyelvújítási szókról való, tehát voltaképpen tárgytalan megjegyzéseivel.

Első példája az eléggé divatos *opportunus* szó, amelynek magyar helyettesítői közül a Magyarító Szótárból csupán az elsőt, az *alkalmas*-t ragadja ki és merőben alkalmatlannak tartja, mert ennek a szónak „alapjaiban sincs meg az, ami az *opportunusban* van, amely [olv. amely] szó tövében a *portus*-nak, vagyis a tengerpart azon helyének fogalma rejtőzik, amely konfigurációjánál fogva a kikötésre megfelelően alkalmas“ (9. l.). *Difficile est satiram non scribere!* Az *opportunus*, *opportunitás* fogalmát tehát magyarul szabatosan csak a *kikötő* szó valamilyen származékával lehetne és kellene kifejezni. Meg is mondja nyíltan: „Az *opportunizmus* szót, hogy közhasználati útjára könnyen indulhasson, csak oly magyar tőből lehetett volna* megfelelőleg képezni, amelyben az alkalmatosságnak fogalma hason megfelelő [így] motívumok alapján épült fel, mint az *opportunus* szóban“ (9. l.). Továbbat — a maga nehézkes nyelvén — így fejezi ki a nyelvújítási szók ellen fölhozott ezt az általános kifogását: „A nyelvújítási szavak megépítettsége etimológiai alapjainak gyengébb voltát... minduntalan észlelhetjük“ (10. l.).

* Én ritkítottam.

Hogy példáit folytassam, az *ambíció* szónak a magyar *becsvágy*-nál értékesebb voltát a következőképpen fejti ki — szófejtési ismereteit csillogtatva — a szerző: „Miként az *opportunus* az itáliai parti hajózás viszonyai-ból támadt s ennek egy képét adja, úgy az *ambíció* szó-ban — amely a latin *ambi* (körül) és az *ire* (járni) szavak-ból van összeállítva — a római élettörténet egy képe van megrögzítve, jelesül annak az eljárásnak képe, mikor a fehér ruhába öltözött pályázó — a *candidatus* — végig kilincselte azokat, akiktől az elnyerni óhajtott állás füg-gött. Az ezt kifejezésre juttató szóhoz azután 2000 éven át a hason motívumokon nyugvó eljárásoknak millió ese-tei kapcsolódtak. Így az *ambíció* szót a magyar tövű *becsvágy* szó annál kevésbbé pótolhatja, mert ez — etimo-lógiai megalkotottsága szerint — csak egy kikapott je-lenségét szolgáltatja azon lelki és fizikai tevékenységnek, amit az *ambíció* szó kifejez“ (10. l.). Ez a tudákos ellenve-tés a magyar *becsvágy* szó értéke és jóra való sága ellen, és általában szerzőnknek az a nézete, hogy a hazai szónak ugyanazon jelentésű „elemekből“ kell fölépítve lennie, aminő jelentésübből a latin (illetőleg nemzetközi) szó ke-letkezett, elfogadhatatlan és nem is tekinthető a latin szók visszatérésének és eredeti szavaink pusztulásának igazi okául. A szerző nem ismeri a nyelvek életét és ter-mészetét és megfelelő nyelvtudományi iskolázottsággal nem bírván, nem jártas a szók keletkezésének s a fogal-melnevezéseknek módjában, amit a különféle nyelvek egymással egybevetve tanúsítanak. A nyelvkuatató tudja, hogy a fogalmak elnevezése a különféle nyelvekben a leg-különbözőbb szemléletekből indulhat ki, hogy azonos fo-galmakat más és más fölfogás alapján, különböző képze-teket kifejező szótövekből, illetőleg egymástól eltérő szó-összetételek útján találunk a különféle nemzetek nyelvé-ben kifejezve. A *világ* fogalmát például a magyar a *vil-logás*, *villanás*, *villám* fogalmak alapszavából, illetőleg

gyökeréből alkotta meg ösrégen,¹ míg a finn a *maailma* szóban a ,föld‘ (*maa*) és ,ég‘ (*ilma*) összetételével, tehát az *ég* és *föld* képzetek összekapcsolásával fejezte ki. A *lehetetlenség* fogalma a magyarban a létezés lehetőségének (*le-het-etlen*) tagadásával, a németben a valaminek megtevésére való képesség (*mögen-ből möglich*) ellentétével (*un-möglich*) van kifejezve. A *vőlegény* és *menyasszony* fogalmát a rómaiak ugyanazon alapszónak, az ,eljegyzést‘ jelentő *spondeo* ige melléknévi igenevének megfelelő him- és nőnemű változatával (*sponsus* és *sponsa*, a. m. ,a jegyes férfi‘ és ,a jegyes nő‘) nevezték meg, míg mi a *vőlegény*-t az ősi házassági szokás alapján az ,eladó lányt *megvevő*‘ jelentésű és ősi formájú *vő* szónak meg a *legény*-nek összetételével fejezzük ki. a *menyasszony*-nak pedig azon az alapon adtunk nevet, hogy a vőlegény szülei a fiatal *asszonyt* *menyü*knek szólítják. A magyar a *féltékeny* embert a *féltetni* ige származékával jelöli meg, a finnek pedig sajátos módon ,fekete harisnyásnak‘, *mustasukkainen*-nek mondják, stb. stb. Ha a különféle nyelvek megfeythető eredetű szavairól (mert igen-igen soknak eredetét sajnálatos homály fedi) pontos számadataink volnának, bizonyára az derülne ki, hogy az azonos fogalmak elnevezésmódjában a nyelvek sokkal kevesebb esetben egyeznek meg egymással, mint ahányban különböznek. Hiszen még az egyazon nyelvcsaládba tartozó nyelvek fogalomelnevezései sem indulnak ki mindig azonos képzetekből (vö. a *világ* és a *féltékenysé*g imént említett magyar és finn elnevezéseit). Ebből nyilvánvalóan következik, hogy — amit már fentebb, a 3. szakaszban is hangoztattam — minden nemzetnek természetes joga van bármilyen fogalomnak a maga eredeti eszejárása szerint való kifejezésére, hogy tehát semmiféle nyelv sem kényszeríthető arra, hogy a fogalmakat merőben annak az idegen nyelvnek az eljárás módja szerint nevezze meg,

¹ L. Szinnyei, MNy. XXII, 241.

amelyből azokat megismerte. Ellenkezőleg: igen sokszor — mint az *opportunus* és *ambitio* eseteiben is — merő képtelenség és nevetség volna az idegen elnevezésnek szolgái utánzása, mert a fogalmat átvevő nemzet nem élhette végig azokat a képzettársításokat, amelyeknek történeti eredményeként valamely szónak mai jelentése az átadó nyelvben kialakult, s így a betű szerinti fordítás az átvevő nyelvben nem kelthetné föl a fogalomnak igazi képzetét. A *kikötő*-ből alig alkothatnánk olyan szót, amely az *alkalmasság* fogalmát földézhethné, és pl. a *körüljárás*-hoz (latin *amb + itio*) hosszas külön magyarázat és ráérőltetés nélkül senki sem köthetné hozzá a *becsvágy* értelmet. A fogalmak elnevezésében fő szempont az lehet, hogy olyan jellemző képzetből induljon ki, amelynek alapján az értelmet a szóból azonnal kiérezhetjük. Ezt a képzetet minden nemzet a maga eszejárása szerint választja meg, és ha a névadás bevált, nem szükséges a szót mással fölcserélnünk.

Hosszadalmas dolog volna kimutatnom a szerző mindazon állításainak helytelenségét és tudománytalanságát, amelyekkel az eredeti szók értékéről való föntebbi fölfogását megokolni iparkodik. Jobb, ha véka alatt maradnak avatatlan nézetei. Példái közül azonban, amelyekkel az idegen és az eredeti szók viszonyát s amazoknak értékesebb voltát igazolni igyekszik, föl kell mégis néhányat tanulság kedvéért említenem. A kártyás ember *gusztálás* szavát, igaz, nem lehet „a magyar tövű *izlelés*“ szóval helyettesíteni (erre a gondolatra nem is vetemedett senki!), ámde nem azért, mert a latin *gustare* szóból alakult magyar *gusztál* igében, a szerző szerint, eredeténél fogva „ugyanaz a latin *gurere* tő van, amely az *augur* (*avis-gur*)-ban is van, aki 2000 esztendő előtt, — vagy még régebben — oly érzéssel miként most a kártyás a kártyalapokat — leste, hogy a madarak mily röpküléssel érkeznek be“ (11. l.)! A szerző itt nyilván Bréal és Bailly-

nak¹ félszázaddal ezelőtti, elavult szófejtésére támaszkodik, akik az *augur* szót az *avis* 'madár' szónak és egy föltételezett **gurere* < **gusere* igének összetételéből próbálták magyarázni, amely ige a *gusto* igének és *gustus* főnévnek alapja volna. Az újabb szófejtés azonban ezt a magyarázatot nem tartja elfogadhatónak.² Az *augur* szónak tehát a *gustare* igéhez alig lehet valami köze. Ám ha volna is, a magyar *gusztál* igének 'óvatosan megnézni a kártyát' jelentése³ — valószínűleg már a német kártyanyelvben — az *augurok*ra való gondolás nélkül keletkezett, s a *gusztálás*-t a színmagyar *izlelés*-sel azért nem helyettesíthetjük, mert ennek a jelentése más érzékterületre tartozik. A szerző tovább is megy szófejtő szótárak bön-gészésétől megzavart okoskodásában, mikor — kellő nyelvtörténeti tájékozottság nélkül — a *szépirodalom* szót a *belletrisztiká*-val szemben azért becsüli le, mert „a *belletrisztika* alapjait alkotó *bellus* a *benulus*-ból, a *bonus* régi alakjának[,] a *benus*-nak diminutivumából, ered és így a *jónak** fogalmából származik, — ami a *szépirodalom* fogalmának szintén lényeges kiegészítő eleme. Ámde a *szépirodalom* szó töve a *jónak* fogalmából semmit sem rejt magában“ (11. l.)! A célon azért lőtt itt túl a szerző, mert nem tudja, hogy a *belletrisztiká*-nak alapszava, a *belletrista* német földön, 1770 táján keletkezett, *Belletrist* alakban (a mi szavunk csak átlatinosítása ennek), a francia *belles-lettres* 'széptudományok' szóból,⁴ e kifejezés előtagjában pedig, a *belles* (fr. *beau*, *bel*, *belle* 'szép') szóban akkor nemhogy a németek, hanem maguk a franciák sem érezték már az ősi eredet képzetét, a *jó*-t, amit csak

¹ Dictionnaire étymologique latin. (2. kiad. Párizs, 1886.) 24. és 121. l.

² L. Walde: Latein. etymol. Wörterbuch. 2. kiad. Heidelberg, 1910. És Ernout-Meillet: Dictionnaire étymologique de la langue latine. Párizs, 1932.

³ L. Zolnay Vilmos: A kártya története és a kártyajátékok 329. l.

⁴ L. Schulz: Deutsches Fremdwörterbuch I, 82.

* Én húztam alá.

a nyelvtudósok tudtak róla kimutatni, megállapítván, hogy a latin *bellus* 'szép' a *bonus* szó tövéből származik, ha nem is egészen úgy, amint a szerző, nyilván Finály latin szótára nyomán, állítja. A *gond* szóról meg azt mondja: „nem adja vissza [értsd: nem fejezi ki, nem helyettesítheti] a *kúrá*t, mert ennek alapjelentésébe a latin *carus*, a kedves is belejátszik[?!]. Így a *kúra* fogalmának alapjaiban a szeretetteljes kedvesség is benne van[?!]. A *gond* szóban azonban ebből semmi sincs. Inkább annak ellenkezője“ (11. l.). Nem tudom, mire alapítja a szerző azt az állítását, hogy a latin *cura* alapjelentésébe a *carus* 'kedves' is belejátszik. A két szó egymástól merőben külön eredetű; a *gond* pedig csak azért nem felel meg a latin *cura* szó újkori 'gyógyítás' jelentésének, mert a magyar szóban ez a jelentés egyáltalán nincs meg, bár a latin szóban már kifejlődött. S minthogy a gyógyítás-féle *kúra*-t senki *gond*-dal nem is próbálta fordítani, ez a példa nemesak tudományos alap nélkül való, hanem fölösleges is. Abban igaza van, hogy bár a *Wurst*-ot *kolbász*-nak vagy *hurká*-nak nevezzük, a városligeti *vursli*-t vagy *vurstli*-t nem hívhatnók sem *kolbászká*-nak, sem *hurkácská*-nak (12. l., nem is akart senki ilyen nevet adni neki). De az ilyes elnevezés képtelen voltának okát a szerző merőben tudománytalan módon fogja föl. Azt írja ugyanis: „Az okát ennek a szó etimologiai alapjaiba való behatolás nélkül nem lehet megérteni. [Ugyan!] Az ok abban van, hogy a német *Wurst* a csavarást, forgatást jelentő *wert* (latin *vertere*) gyökből ered — holott a *hurka* szó gyökében semmi sincs a *vurstli* körforgó játékaiból“ (13. l.). Fényes és mulatságos példája a tudákos, de tudománytalan szófejtés 'körforgó játékaiknak'. A *vursli* vagy *vurstli* szó kétségtelenül a német *Wurstelprater* névnek a rövidülése, a *-prater* utótag elhagyásával. A *Wurstelprater* pedig tudvalevőleg a bécsi *Prater* nevű nagy liget azon részének az elnevezése, amely a népmulatságok színhelyéül

szolgál.¹ A népmulatságok helyének ez a neve bizonyára úgy jutott „hurkát, kolbászkát” jelentő előtagjához, a *Wurstel*-hoz, hogy a fönséges nép mulatozása közben többnyire *virslivel* üdítgette föl magát. A *virsl*i ugyanis maga sem egyéb, mint a „hurka” jelentésű *Wurstel* szó tájdivatos osztrák *wurschtl* illetőleg karintiai *würstl* változatának átvétele.² Ámde akárhogy emelkedett is ez a *Wurschtl* (azaz „kolbászká”)ból lett *vurstli* v. *vursli* szó a népliget-féle jelentésig, egy bizonyos, hogy nem is álmódott a latin *vertere* „fordít, forgat” szóval való rokonságról, annyival kevésbbé, mert ez Kluge szerint kissé kétséges is.³ Akinek pedig valamelyes nyelvtudományi iskolázottsága van, tudja, hogy a népmulatságok színhelyét jelentő *vurstlit* egyszerűen azért nem nevezhetjük *kolbászká*-nak vagy *hurkácská*-nak, mert ezek az étel jelentésű magyar szók maguk nem mentek át azon a jelentésváltozáson, amelyen a *Wurstel* szó — nyilván a *Wurstelprater* elnevezés útján — keresztülment, másszóval és általánosságban mondva: a mi eredeti szavainkra nem lehet ráerőltetnünk azt az értelmet, amely az idegen eredetű szóhoz, akár magában az illető nyelvben, akár a miénkben bizonyos történeti vagy képzettársítási okoknál fogva utólag hozzátapadt.

A szerző jól veszi ugyan észre a némely idegen és magyar szók jelentése közötti különbségeket, de az okot — szóelemezgető szenvedélyében — rossz helyen keresi. A német *Witz* magyarítására alkotott *élc* szót ugyanis ilyen mondásban, mint „ezt megcsinálni *vice*”, nem azért

¹ L. a Révai-Lexikonban II, 758. Kelemen Béla a *Wurstelprater*-t a *népliget* szóval fordítja Kézi Szótára 3. kiadásában, azonban találóbb szerintem a *népmulató* elnevezés, amelyet most olvasok egy fővárosi tanácskozmányról szóló közleményben: „Egyetlen kifogásolható rész még [a városligetben] a *népmulató*, ezt ki kellene telepíteni” (BH. 1936 máj. 9, 6. l.).

² L. Lumtzer-Melich: *Deutsche Ortsnamen und Lehnwoerter* 262. l.

³ *Etymol. Wörterbuch der deutschen Sprache*. 5. kiad. 1894.

nem alkalmazhatjuk, mert a német szó „tudást” jelentő gyökérből való s a latin *videre*-vel meg a szanszkrit *vêda*-val van rokonságban (13. l., ez a „tudás” képzet ma már a német szó jelentésében sincs meg), hanem egyszerűen azért, mert a *vicc* szó jelentése a hétköznapi beszédben tovább fejlődött, míg az irodalmi *élc* megtartotta, amire alkották, az „elmésség” értelmet. Így vagyunk a *Kunst*-nak és magyarításának, a *művészet* szónak viszonyával is (13. l.). Ilyen köznapi kifejezésben, mint „ez nem *kunszt*” (a. m. ez nem nagy dolog, nem nagy mesterség stb.), a német szónak nem az az értelme jelentkezik, amelyre mi a *művészet*-et alkottuk, hanem egy másik, amely már magában a német nyelvben kifejlődött, s amelyet Kluge „durch Übung gewonnene Fertigkeiten”-nak, v. i. „gyakorlat útján szerzett készségnek, ügyesség”-nek mond (id. m. 265. l.), míg a mi irodalmi *művészet* szavunk megőrizte kezdetben kapott magasabb jelentését. A *szomorújáték*-ot nem azért szorítja ki a görög eredetű *tragédia*, mert a magyar szóban nincsenek meg azok a képzetek, amelyekből a görög szó keletkezett („kecskebak” és „ének”), és mert benne csupán a tragédia hatásának „egy bizonyos árnyalata”, t. i. a „szomorúság” van kifejezve (13—14. l.). A *tragédia* szót a görög irodalom ismerői hozták divatba, a görög szellemnek, művelődésünk ősforrásának tisztelői, nem azért, mert a görög szóban a szomorújátéknak az eredete is ki van fejezve, hanem egyszerűen azért, mert — görög szó! Furcsa is volna, ha ezt a költői műfajt — ahogy a szerző kívánja — „hason módon” (tehát teszem azt: *kecskebak-ének*-nek) neveztük volna el, hogy ki legyen fejezve benne az az ének, melyet a görög kar „akkor dalolt, mikor a kecske — a szőlőtőke elpusztítója — e büneért lakolva, az áldozati oltáron égett”. A *tragédia* győzelmét bizonyára Madách halhatatlan művének címe is elősegítette, valamint részben a magyar elnevezés két tagja közt érezhető értelmi ellentét: játék és szomorúság. A firnek — mint mondtam — *Az ember tragédiája* for-

dításában sem tértek el eredeti szavuktól: *murhenüytelmä* (szószerint: bánat-szindarab, betű szerint: bánat-mutatvány), a nélkül hogy ezért kevésbbé tisztelnék a görög szellemet, és a nélkül hogy kevésbbé becsülnék meg saját eredeti szóalkotásaikat.

b) Második kifogása szerzőnknek a nyelvújítási szók ellen az, hogy az idegen szó kifejezte fogalomnak „csak egy árnyalatát” fejezik ki, és ebben nyilván második okát is látja e szavaink újabbí térvesztésének. Ez a fogyatékoság szerinte „ügyszólván mindazon szavaknak közös eredendő hibája, amelyeket a nyelvújítás a műveltség magasabbrendű fogalmainak magyar tövek útján kifejezésre [értsd: magyar tövek útján való kifejezésére] alkotott. E szavak etimológiai megalkotottságuk szerint a legtöbb esetben az általuk kifejezni szándékolt fogalomnak *csak bizonyos vonatkozását és nem teljes alapértelmét adják.*” E jelenség főoka annak, hogy a hazai tövekből képzett új szavak általában *kevésbbé kifejezők** és... kevésbbé értékesek, mint azok a régi idegen szavak, amelyeket pótolni hivatva lennének“ (14. l.). Ebben a kifogásolásban a szerző annyira elveti a sulykot, hogy nem áttallja így szólani: „Erre a nyelvújításnak *csaknem minden** magasabb műveltségi fogalmat¹ kifejező szava például szolgálhat.“ Lássuk hát mindenekelőtt a bizonyító példákat!

Az *ipar* szó ellen — mélységes szófejtéstani tudománya alapján — az a kifogása a szerzőnek, hogy „alapjaiban az *iparkodást** fejezi ki és így *különösen a tőkével dolgozó gyáripar** kifejezésére nem olyan alkalmas, mint az *industria*, amely ép úgy, mint az *instrukció* szó — latin *in* vagy *indu* és *struere* szóból származik és *tőkebevezetést** jelent“ (14. l.). Nyelvújítóinknak tehát — a helyett

* En húztam alá.

¹ Mért nem ír *kulturális fogalmat* vagy éppen *kultúr fogalmat* az „új irány” szerint? Úgy látszik, a lelke mélyén mégis csak egyet érez velünk a szerző.

hogy a „serényt, igyekvőt” és „iparkodást” jelentő népnyelvi *ipar* szót jelentésátruházással alkalmazták — Festusnak, a Kr. utáni II. század nyelvészének szómagyarázata után kellett volna a szó megalkotásában indulniuk! Az *irály* szót azért hibáztatja a szerző, mert benne „az *írás* tényének gyöke van meg, míg a *stilus* ennek [értsd: az írásnak] módját is kifejezi, mert hisz e szó (amelyből a *stilet* is származik) eredetileg azt a hegyes *botot* jelentette, amellyel a római írásnál* a betűket a viaszba vésték“ (14. l.). Nos, a latin *stilus* viszont csupán az eszközt fejezte ki az írásnak, és nem magát az írást a módjával együtt, ahogyan a szerző pongyola fogalmazása („módját is“) után gondolhatná valaki. Mind a két magyar szó kifogásolásában egy tudományos szempontból elfogadhatatlan elvet látunk, amely abban állana, hogy az idegen szót ne a hozzá *ma* kapcsolódó fogalomhoz képest fordítsuk le, hanem a szerint az évezredekkel ezelőtti jelentés szerint, amelyet csak a szóelemző nyelvtörténész képes benne megállapítani, és amely ennél fogva senkinek a nyelvtudatában nincs meg többé. A *stilus* nevét tehát a *bot* szóból faragtuk volna-e inkább?! A nyelvújítók helyesen jártak el, mikor az *írás* gyökéből indultak ki, mert a *stílus* ma az írásművészet módját (nem az eszközét) jelenti. A *klasszikus* és a *remek* szók jelentésviszonyának mérlegelésében már nem mutat ilyen oktan szigorúságot a szerző. Elismeri, hogy a *remek* szó — bár csak „hosszú idők után“ (értsd: hosszú idők múltán) — de alkalmassá válhatott „a kiválóság fogalmának oly kifejezésére, mint a *klasszikus* szó“ (14. l.). A *remek*, *remekíró*, *remekkor*, *remekkori* kifejezések — amelyek talán csak nem haltak ki még — valóban szépen és találóan fejezik ki a *classicus*-jelölte fogalmakat, s ha a szerzőtől dicsőített „új irány“ következtében idővel mégis kihalnának, ennek oka nem

* Hogy terjed a *-nál* ragnak ez a németes használata! És a viaszba véteni kellett-e?

az lesz, hogy tövükből a latin szónak alapja, a *classis* 'osztály' fogalom hiányzik. A *protekció* ellenben szerinte azért értékesebb magyar megfelelőinél, a *pártfogás*-nál és a *védelem*-nél, mert „etimológiai megalkotottságának megfelelőleg eredetileg¹ annyit jelentett, mint valamit megóvás végett előlről védő takaróval borítani²“, míg az említett két magyar szó „csak részben adja vissza“ ezt a fogalmat (14. l.). Itt szörszálhasogató, tudománytalan fölfogásában annyira megy a szerző, hogy a helyettesítő magyar kifejezéstől a latin *pro-* miatt még az *előlről* való védést is megköveteli. Arra azonban nem eszmél rá, hogy a mi *protekció*-rendszerünket ismételt miniszteri kijelentések és rendelkezések dacára azért nem lehet *pártfogás*-sal, *közbenjárás*-sal vagy hasonlóval fölváltani, mert — amint megérdemelte — gúnyos értelem tapadt már hozzá. Ha valóban abbahagynók egyszer tehetségtelen és érdemetlen embereink franciás *protezsálás*-át, akarom mondani: *pártfozsolás*-át, akkor nem kellene őket többé *előlről védő takaróval borítani*, vagyis *protekció*-val támogatni.

A nyelvújítási szók ellen való e második kifogásnak tehát az a magva, hogy a magunk alkotta eredeti szókban a fogalomnak csak egy-egy 'árnyalata', csak 'bizonyos vonatkozása' van kifejezve és nem a 'teljes alapértelme'. Itt voltaképpen ugyanaz a rögeszme vezeti a szerzőt, mint az első kifogásban, az t. i., hogy az eredeti névadásnak okvetetlenül ugyanabból a képzetből kell kiindulnia, amelyből az idegen szó a nem is mindig kétségtelen szófejtés szerint az ősidőkben keletkezett. Az *ipar* ugyanis szerinte azért alkalmatlan szó, mert nincs benne kifejezve a 'tőkebefektetés' képze, ahogyan ő a Festus-beli magyarázatot értelmezi. Az *írdály*-nak meg az a hibája, hogy töve a földolgot, az 'írás' képzetét fejezi ki és nem a mellé-

¹ Milyen szép ez a két rimelő szó egymás mellett!

* Én ritkítottam.

kest, az „eszköz-ét, stb. A szerző, nyelvtudományi képzettség híján, nem tudja, hogy a szóban — ha csak nem két vagy több szónak összetétele — csak egyetlen képzetet vagyunk képesek kifejezni, a többit a használatban hozzáértjük. Ettől a képzettől csak annyit kívánhatunk, hogy képes legyen az illető fogalmat mindjárt az első pillanattól fogva lelkünkbe idézni. Erre a célra — hogy csak egy példát mondjak — néha lényegtelen mozzanat is elegendő. A „kereskedelmi utazónak“ hétköznapi *vigéc* neve a németül beszélő ügynökökre szokásos mondásuk után (*wie geht's?*) ragadt rá, amely csupán a sors iránt való érdeklődést fejezi ki, és ma minden szükséges képzetet: foglalkozást, fajtát, modort stb. hozzákapcsolunk az elnevezéshez, csak éppen az eredeti kérdő mondatot nem érezzük benne — a t. szerzőn kívül.

Az *árnyalat* szempontját más helyeken is említi a szerző, de képtelen kívánságai vannak ebből a szempontból a magyar szókra vonatkozólag. Már kifogásainak sorban való tárgyalása előtt a maga avatatlan, legkevésebbé sem szabatos kifejezőmódján azt mondja, hogy „a magyar szó tövének eredetében és későbbi alakulásában¹ alig, vagy épen nem szerepeltek“ az idegen szónak a „történet folyamán kifejtett árnyalatai“ (7. l.). Hogyan is szerepelhettek volna a magyar szótó eredetében az idegen szók árnyalatai?! Ezek az árnyalatok azonban valamilyen módon hozzátapadhatnak az eredeti szókhöz is a használat folyamán. Bölcsen megmondta már szinte egy emberöltővel ezelőtt Kornis Gyula, még pedig a sokkal nagyobb szabatoságot kívánó műszókról: „Sokan arra hivatkoznak, hogy a görög v. latin műszót a magyar nem fődheti teljesen s a magyar műszó használatával bizonyos árnyalatot vagyunk kénytelenek fölláldozni.* De próbáljuk csak alkalmazni a magyar műszót; lassanként a sokféle helyzet, melyben előfordul, *ugyanoly értéket kölcsönöz* *

¹ A szótó alakulásában?

* Az én aláhúzásaim.

neki, mint a milyen az eredeti görög, v. latin szónak van s lassanként a nyelvtudat *ezekkel a magyar szót azonosnak tartja*“.*¹ Ami a műszókkal nyilvánvalóan megtörténhetik, még inkább megtörténik és meg is történt már egyéb fogalmaink eredeti neveivel is. Az árnyalat utólag épúgy hozzá járulhat az eredeti szóhoz, mint ahogy idők folyamán hozzátapadt az idegenekhez. A magyar szónak a belőle hiányzó árnyalatot vagy részképzetet kezdetben alkalmas jelzővel vagy összetétellel külön meg is adhatjuk. Az „oláh *kontinuitás*“ helyett például — amit éppen most olvasok egy történeti munka bírálatában (MNy. XXXII, 57) — azt írtam volna: „oláh *történetfolytonosság*“; a szöveg folyamán később már a puszta „oláh *folytonosság*“ is ugyanezt fogja jelenteni, aminthogy a cikk-író alább maga is így mondja. Aztán az idegen és az eredeti szók közötti árnyalatkülönbség igen sokszor csupán látszat. Az idegen szók imádói azt hiszik és minduntalan elő is hozakodnak vele, hogy pl. „valaminek a *konzekvenciáit* levonni“ más, mint „a *következményeit* levonni“; hogy az *inkompatibilitás* több az *összeférhetetlenség*-nél, a „politikai *atmoszféra*“ nem azonos a „politikai *légkör*“-rel, stb. Önámítás és képzelődés! Csak annak több az idegen szó, aki ezt az eredetnél általában többre becsüli. És örömmel állapíthatom meg, hogy az utóbbi időben ezt a három fogalmat sokkal gyakrabban olvashatom eredeti szavainkkal kifejezve, mintsem az idegenekkel.

Az árnyalat szempontjáról a 10. lapon is nagy bőbeszédűséggel és avatatlanul nyilatkozik a szerző, ahol azt is állítja, hogy „a *császár* szóban Julius Caesar személyének képe él“. Csak annak a tudatában él legföljebb, aki a szó eredetével tisztában van. Hiszen szláv közvetítéssel kaptuk, nem is egyenest a latinból. A 18. lapon pedig nemcsak avatatlan, hanem valósággal képtelen

¹ *A magyar bölcséleti műnyelv fejlődése* című becses értekezésben (MNy. III, 353), amelynek címe ma így hangzanék talán: „A magyar filozófiai terminológia evolúciója“.

nyelvművelési elvet állít föl, mikor azt mondja: „Ha nem tudunk oly *magyar tőt* * találni, amely az idegen szó értelmének *mindazon árnyalatait, vagy módosulásait* * kifejezésre juttatja, amiket az az idők folyamán esetleg kapott és aminek nyomait viseli [!]: úgy akkor semmikép sem szabad az új magyar szót az idegen szó *eredeti értelmének magyarra fordításával* * alkotni,¹ hanem bizonyára helyes, ha átvesszük az idegen szót abban az értelemben, amelyet a történeti fejlődés annak adott” (magyarul: adott neki). Nos, olyan magyar *tőt* találni, amely az idegen szó minden árnyalatának és módosulásának kifejezésére alkalmas, merő lehetetlenség. Ilyen alapon semmit sem fejezhetnénk ki eredeti szóval. Meg kell elégednünk olyan jegy vagy képzet kifejezésével, amely az illető idegen szó fogalmát nagyjából fölidézheti lelkünkben. A többi jegyet, képzetet s az árnyalatot — amint már mondtam — a nyelvhasználat valamilyen módon majd csak hozzáfűzi a nemzeti szóhoz, úgyhogy nem kell azért mindjárt átvennünk az idegen kifejezést.

b²) A nyelvújítási szók ellen e második kifogásával kapcsolatban azt is hibául rója föl a szerző, hogy „nem egy, hanem igen gyakran több rendbeli idegen szó fogalmának kifejezésére egyaránt illenek” (15. l.).² Itt egy se-reg olyan — két vagy több jelentésben használt — nyelvújítási szót is felsorol, amelyek nem maradtak életben. De mortuis nil, nisi bene! Kár őket bolygatni. Az élet ítélte már fölöttük. Nem voltak beválható kísérletek és — mint nemcsak mesterséges, hanem természetes származású szókkal is történni szokott — kiselejteződtek. Ma is élő új szavaink közül a *cím*-nek pl. a szerző szerint az volna a hibája, hogy *adressz*-t is, *titulus*-t is jelent. (Mondjunk hát le összes *címeinkről*?) A *kárpótlás* ellen az

* Az én aláhúzásaim.

¹ Ez eddig helyes, de nem írható alá, amit folytatólag mond.

² Értsd: nem egy a jelentésük, hanem igen gyakran több rendbeli idegen szó fogalmának kifejezésére is egyaránt illenek.

a kifogása, hogy *reparációra* is, *rekompenzációra* is mondjuk. (*Kárpótlással* hát ne élünk többé?) A *tulajdon* szót is hibáztatja kétféle jelentése miatt, pedig ez ősrégi szavunk, s már hajdan is sokféle értelmű volt (l. NySz.). Ugyanezt a tájékozatlanságot követi el a sokszázados *valás* szóra vonatkozólag is, amelynek fölemlített jelentései már a régiségben is megvoltak. (Hát a *vallásunkat* is hagyjuk-e el, és a szerző kedvéért ezentúl *fasszió*-t és *religió*-t mondjunk? Kitelik az „új irány“-tól!) Nem folytatom, csak a következőket jegyzem meg. Nyelvi eszmény volna ugyan, hogy minden fogalomra, illetőleg minden árnyalatra külön-külön szavunk legyen, s hogy a szabattosság (az „új irány“ nyelvén: a *precizitás*) kedvéért soha egyazon szót más-más értelemben ne használjunk. Ez azonban a világ összes nyelveinek tanúsága szerint képzelenség. Legtöbbet ez ellen az eszmény ellen talán éppen az idegen szók által vétünk. Nézzen csak bele a t. szerző Tolnai Vilmos Magyarító Szótárába, s meg fogja látni: hány meg hány szép magyar kifejezés helyett használjuk unos-untig ugyanazt a divatos idegen szót. Ez azt teszi egyúttal, hogy az idegen szónak ugyanannyiféle jelentése vagy legalább ugyanannyiféle árnyalata van. Hogy a sok közül csak egy példát említsek, a divatos *restauráció* a) műemlékek helyreállítását, b) tisztújítást, c) uralomvisszaállítást (Habsburg-restauráció) és d) vendéglőt is jelent, stb. Nem volnánk-e — a magyarosságról nem is szólva — változatosabbak is, ha lehetőleg mindig a megfelelő magyar kifejezéseket használnók? Most említett jeles nyelveművelőnk egyszer a Magyar Nyelv 1909-i évfolyamának egyik borítékán nem kevesebb mint 40, azaz negyven olyan eredeti szót és kifejezést állított össze, amelyek helyében manapság csaknem mindig *akció*-t mondunk! Hogy sok nyelvújítási szónak jelentése hosszabb ideig ingadozott, míg végül — amennyire ez a szók terén egyáltalán lehetséges — valamelyik értelmük megállapodott, ez természetes jelenség nemcsak a nyelvújítások tör-

ténetében, hanem a nyelv egész életében is, mert ez a jelentés-kiválogatódás végbe szokott menni az olyan eredeti szavakon is, amelyeket kezdetben szintén többféle fogalom és árnyalat kifejezésére alkalmaztunk. Aztán a szók kezdetbeli és általában való többértelműségében nincs is veszedelem. Hogy a szerzőnek csupán a legelső ilyen példáját, a nem igen t. *Címet* nézzem, melyik művelt magyar ember ne tudná a szóhasználatban az *adrezz* és a *titulus* jelentésű *cím* között a különbséget észrevenni? Hiszen a pontos különbségtételt elérhetjük összetételekkel is, mint: *levélcím* (adrezz), *rangcím* (titulus), továbbá *sürgőnycím*, *könyvcím*, *lapcím*, *szakasz cím*, *fejezetcím*, *közleménycím* stb. Mennyi jóra való hajtás megvetett *címünk*ből! Most mindezekről lemondjunk-e azért, hogy a t. szerzőnek *adrezzét* a *titulusával* valamiképp össze ne lehessen téveszteniünk?!

b³) Ugyancsak a második fő kifogással kapcsolatban — szörszálhasogatását folytatva — még egy hibát talál a szerző a nyelvújítási szöveken, nevezetesen azt, hogy alapjuk, amelyből alkotva vannak, „az értelemnek kifejezése szempontjából“ nemcsak hogy „kevésbé teljes, kevésbé széles“ (vagyis hogy nem alkalmas annyi jelentés és árnyalat kifejezésére, mint az idegen szóké), hanem hogy „ez alap kevésbé mély“ is (16. l.). A *jel* alapszóból alkotott *jellem* szerinte „alapját tekintve, nem fejezi ki hason mélységgel [így] azt, amit a görög *charassein* — bevéssni — igéből alkotott *karakter* jelent“. Mintha volna valaki a magyar nyelvközösség tagjai között, aki a *karakter* szóban lappangó, bevéssés-képzetről tudomással bírna! Hiszen még a szófejtő tudósnak is külön tanulmányt okoz annak a megmagyarázása, hogyan jutott a ,bevéssés‘ képzete a ,jellem‘-féle jelentéshez. Ugyanígyen tudákos ellenvetés a *jegy* szóból alkotott *jegyző* ellen az, hogy hiányzik belőle a *nótárius*-ban meglevő *noscere* képzet, amely a görög *gnosis* (szerinte a. m. ,tudás‘) gyökerével azonos alaphoz való (16. l.). Mintha nekünk ilyen messzire kellene

mennünk a *jegyző* elnevezésében! Hiszen aki a latin *notarius* nevet kigondolta, az is csak a *nota* 'jegy' szóból indult ki, és a *notarius* eredetileg a titkos jegyekkel, rövidítésekkel dolgozó irnokot jelentette. A magyar *jegy-ző* tehát a legpontosabban megfelel a latin elnevezésnek. A szerző itt kellő tájékozottság hiányában ismét egy fél-százados, elavult szószármaztatásból, a Bréal—Bailly-féléből indult ki, amely a *nōta* szót a *nosco* igével közös eredetűnek vélte, holott a mai szófejtők (Walde és Ernout-Meillet, idézett munkáikban) ezt az egybekapcsolást nem tartják elfogadhatónak. A *szolidáris* kötelem helyett az *egyetemleges* kötelem azért nem találó kifejezés a szerző szerint, mert a magyar szóban nincs meg a *szolidáris* alapképzete, értsd: a *solidus* szóé, amelyre ez a — francia *solidaire-ből* latinositott — szavunk visszavezethető, s amelynél fogva a *szolidáris* szerinte azt jelentené, hogy „az adósok oly egységet alkotnak, mint a tömör test“ (16. l.). Mintha volna akár francia ember is, aki a 'kölesönös vagy egyetemleges felelősség' elnevezésében, a *solidarité*-ben a 'tömör test' képzetét érezné még! És ha ez a képzet a francia nyelvtudatban megvolna is, mintha ne lehetne nekünk ezt a fogalom elnevezésében más, megfelelő képzzel helyettesítenünk! A szerző az eredeti magyar észjáráson alapuló *légyott* és *találka* szókat is lenézi, mert csak az „összejövet külsőségét“ fejezik ki, míg a francia *rendez-vous*-ból lett „*rendevu* alapjaiban bizonyos *intimitás* * van — hisz ez a latin *reddere*-ből eredt, ami oly valaminek szolgáltatását fejezi ki, amire az előzmények alapján igényt tarthatunk“ (16. l.). Nem kutatom azt a bonyolult utat, amely a franciában a 'visszaadni, visszaszolgáltatni' jelentésű *rendre* igéből a *rendez-vous* kifejezésnek 'légyott, találka' értelméhez vezetett, és nem vetem föl a kérdést: érzi-e akár a francia is ezt a képzetet a 'találka' nevében, valamint azt a kérdést sem: nem

* Ez húzta alá, magyarságának jellemzése végett.

folyhat-e le egy-egy ilyen légyott a ,visszaadásra, vissza-
szolgáltatásra' való gondolat nélkül is, — csak azt mon-
dom, hogy a mi *találkák*ink és *légyottjaink* is lehetnek
mindkét lekicsinyelt kifejezés felől is époly bensőségesek
és meghittek, mint az úgynevezett *randevuk*. Az ilyen
szóértékelések ugyanis az egyéni ízléstől is függnék. Én a
találka és *légyott* kifejezéseket érzem bensőségeseknek, a
randevu pedig affektálás, franciáskodás az én szememben.
És újból hangsúlyozom, hogy jogunk volt ezt a fogalmat
is a magunk eszejárása alapján nevezni el, és jogunk van
ragaszkodni is hozzájuk, mert azt az alapértelmet, ame-
lyet a szerző a *randevu*-ban állítólag érez és mindenesetre
tud, a szöfejtő szótárak böngészése nélkül egyetlen-egy
magyar beszélő sem érzi, és igen kevés magyar ember
tudja. Azt óhajtja hát a szerző, hogy *légyottjainkról* és
találkáinkról is lemondjunk az *intim randevuk* kedvéért?

c) A nyelvújítási szók elleni harmadik fő kifogását
— ami egyúttal pusztulásuknak is egyik oka volna — így
állapítja meg a szerző: „A magasabb rendű műveltség
fogalmainak kifejezésére alkotott nyelvújítási szavak
erőtlenségének* további — harmadik — oka az, hogy a
legtöbb esetben* nem tükrözik vissza azon *előljáró szócs-
káknak értelmét*,* amelyek az ily szavakba többnyire be-
kebelezve vannak. Pedig ez előljáró szócskáknak nem kis
jelentősége [értsd: jelentőségük] van az idegen szavak
igazi értelme megadásában“ (16—17. l.). Minő balgatag
tudálékosság! Már előbbi kifogásainak némely példáiban
is észre lehetett venni ezt a kákán csomót kereső követel-
ést, mikor a *becsvágy*-ban a latin *ambitió*-nak *ambi* ,kö-
rül' elemét nem találta, a *pártfogás*-ban pedig a *protectio*
,előlről' védő takarójának' (*pro*-) hiánya miatt emelt
szót. Itt most a latin igekötőknek pontos lefordítását
mint külön nagyfontosságú követelményt meri a fogalom-
elnevezés szempontjából fölállítani. Egész sereg jóra való

* Én húztam alá.

magyar szót ültet a vádlottak padjára csak azért, mert bennük a nyelvújítás „az illető előljáró szócskát *ignorálta*“,^{*} pedig „e szócskáknak“ — úgymond — „sokkal gazdagabb értelme [értsd: értelmük] van, mint azt az átlagos műveltségű ember gondolja“ (17. l.). Az *ülnök* azért „erőtlen“ kifejezés neki, mert hiányzik belőle az *assessor*-beli *ad* (eredetileg ú. i. *ad-sessor* volt); a *cím*, mert ebben sincs meg ugyanez — az *adresse*-ben rég elhomályosult — elem (van-e még francia ember a nyelvtudósokon kívül, aki ebben a szóban egy föltételezhető népi latin **ad-directiare*-nek első elemét érezné?! s aztán itt az alapszóban két igekötő is van: **ad-di-rectiare*!); a *ragályos* és az *alkotmány* azért erőtlének, mert nem tartalmazzák a *con-tagiosus* és *con-stitutio* szavak *con*-ját; a *szabatos*, mert hiányzik belőle a *precíz*-nek „előlről való leszabás“ képzete (*prae-cisus*, vajjon a rómaiak érezték-e a szóban a szerzőnek ezt a szabászatilag pontos megfigyelését?!); a *vallás* vagy *vallomás* (= *con-fessio*), a *foglalmazás* (= *con-ceptio*), a *következés* (= *con-sequentia*), a *gyűjtemény* (= *col-lectio*, ebből hogy: *con-lectio*), a *levelezés* (= *cor-respondentia*, ebből hogy: *con-respondentia*), a *bók* (*com-plementum*, ki tudja a nyelvészeken kívül, hogyan jutott ez a szó a franciában az udvariassági értelméhez?!). stb. mind-mind „erőtlen“, *con* nélküli kontár szavak (l. 17. l.)! Elképpelve állunk a szerzőnek nagy tudást fitogtató és mégis tudománytalan követelése előtt. Még meg is ismétli e példák felsorolása után kifogása okát: „Az előljáró szócskák e mellőzése¹ ...jelentős mérvben rovasára esett a nyelvújítás által alkotott szavak kifejező erejének“. Most már tudom, miért beszél a szerző a tengerpart *konfigurációjáról* (*alakulat* helyett, 9. l.), az új szók iránti *averzióról* (*idegenkedés* h., 12. l.), a műveltség *produktumairól*, hazai *produktumról* (*alkotás* v. *termék* h.,

* Én húztam alá, mint az „új irány“ jelét.

¹ Itt a „nemzeti szellemről“ és az „új irányról“ megfeledezve, nem mond már, mint előbb, *ignorálást*.

39. l.), stb. Nyilván azért, mert az „erőtlen”, hitvány magyar szókból a *con-*, *a-* és *pro-* előljáró szócskák értelme hiányzik!

d) „De van még egy negyedik tényező is”, mondja tovább a szerző, „ami sok esetben okozója annak, hogy a magasabb műveltség fogalmainak terén ez alkotott új szavak a használatban állott régieknél [értsd: az addigi idegen szóknál] kevesebbet érnek. E tényező, — ... amely mindennek fölött fontos* — azon alapszik, hogy a szavaknak értelmére nem csak keletkezésüknek, hanem későbbi fejlődésüknek eseményei, vagyis történetük,* is behatással van” (17. l.). Hogy a szók értelmére történetüknek is hatása van, az magában véve igaz. A szerző azonban — kellő nyelvtudományi fölfogás híján — ezt az igazságot a nyelvújítás szavaira megint csak ferdén és ismét a szóelemezgetés vesszőparipáján ülve alkalmazza. A *hitbizomány* szó — maga is megvallja — „nyelvtanilag teljesen födi a *fidei-commissumot*. Mégis minden magyar fül érzi[?!], hogy e magyar tövű szó nem jó kifejezése a latin elnevezésnek” (17—18. l.). Amit ellene kifogásul fölhoz, merő jogászai szórszálhasogatás és fontoskodás. Azt mondja ugyanis: „Nem jó pedig [a *hitbizomány* t. i.] azért, mert mikor a *fidei-commissumnak* magyarra fordítása eszközöltetett, az — e szó¹ történetét alkotó viszonyok behatása alatt — már rég elvesztette a *fides* és *commissio* szavak klasszikus kori jelentésének megfelelő értelmét és már rég oly intézménnyé vált, amelynél a biztonság nem az egyéni bizalmon,* hanem a közjogi rend ezt biztosító intézkedésein nyugszik. A nyelvújítás *ignorálta** azokat a behatásokat, amelyek a *fidei commissum* szó értelmét története folytán érték és azt oly magyar szóval, illetve szavakkal adta vissza, amelyek erre csak abban a rég elmúlt időben lettek volna megfelelők, mikor még a *fidei commissumnak* fogalma az volt, ami a

* Én húztam alá.

¹ Talán inkább: ezen intézmény.

fides és *commissio* szavak klasszikuskori értelmének felel meg“ (18. l.). E terjengősen és nehézkesen fogalmazott kifogás szerint azért nem kellett volna a *fidei-commissum*-ot magyarul *hitbizomány* szóval fejezni ki, mert akkoriban — több mint száz évvel ezelőtt (l. a Nyelvújítási Szótárt) — már nem az *egyéni bizalmon* (amire a *fidei* szó utalna), hanem a „közjogi rend ezt [t. i. a bizalmat] biztosító intézkedésein“ nyugodott ennek az intézménynek a biztonsága. Hiszen ha a magyar kifejezés ebből a szempontból hibának tekinthető, akkor hibás volt száz évvel ezelőtt maga a latin *fidei commissum* elnevezés is, mert ez is csak valami bizalomra (*fides*) átadott dolgot (*commissum*-ot és nem *commissió*-t, mint a szerző mondogatja) jelentett, és akkor a németek sem járnak el helyesen, hogy a *Fideikommiss* szót mai napig is használják. Ámde az egész ellenvetés fölösleges szörszálhasogatás, mert régibb intézmények elnevezéseit nem szükséges minden jogrendi változás következtében újakkal fölcserelnünk, megmaradhatunk az eredeti elnevezés (ez esetben az „egyéni bizalom“ vagyis a *fides* kifejezése) mellett a hagyomány iránti tiszteletből akkor is, ha e kifejezőmód az újabb jogrendi intézkedések következtében netán időszerűtlennek és pontatlannak látszik. A nyelv tele van olyan szókkal, amelyek régibb alkotásokat és intézményeket túléltek, és pontatlanságukon senki sem ütközik meg. Hogy csak egyetlen példát említsek, a szerzőtől magától fölhozott *tragoedia* szó is, bár „kecskebak-ének“ jelentésű kifejezésből eredt, áthagyományozódott Aeschylus és Sophokles remek színműveire is, amelyek már nem jártak kecskeáldozattal.

Ilyen oktan szörszálhasogatás az is, amit a szerző az *ügyész* szó ellen vet, hogy ezt nem lett volna szabad az egyszerű *ügy*-ből alkotni, mert a latin *causa*-nak *ügy*-jelentése „a későbbi idők folyamán... mindinkább *peres ügy*-gyé alakult“ (értsd: változott, 18. l.). A szerzőnek sejtelve sincs a *jelentéstapadásnak*, egyszerűbben *ráértés-*

nek nevezett mindennapos nyelvi jelenségről, és így nem gondol arra, hogy amint a latin *causa* is ráértéssel változott „ügy“-ből „pörös ügy“ jelentésűvé, úgy a magyar *ügy* szónak is megvolt a lehetősége és joga ugyanerre a jelentésváltozásra. Hiszen sűrűn hallhatjuk például „az *ügy* a kúria elé került“, és mindenki határozottan csak „pörös ügyet“ ért már rajta. Aztán ismét tudákos szóelemezgető szenvedélye vezette a szerzőt, mikor kifogását így okolja meg: „Így az *ügyész* szó etimologiai alapjaiban [!] semmiképen [?] sem tükrözi vissza azt a fogalmat, amelyet e szóval ennek [így!] kifejezni akartak. Hiányzik [?] belőle a *jognak*,* illetve a *pernek** fogalma.“ Abban is téved, mikor — az *ügy* alapszóban a „pörös“ képzetének kifejezését nem látva — azt mondja: „nincs etimológiai alap arra, hogy az *ügyészt* ne *ügynök*nek, viszont ezt ne *ügyyésznek** [olv. *ügyész*-] nevezzük“. Ha *ma* alkotnók meg ezt a két szót, az *ügyészt* és az *ügynök*-öt, joggal kérdezhetnők: melyik a *pörös* üggyel és melyik az *üzleti* üggyel foglalkozónak a neve? De miután a két szónak sajátos jelentése külön-külön megállapodott már, és mindnyájan tudjuk: melyikük micsodás, balgatagság ellenük ilyen — eső után köpenyeg — kifogással lépni föl, annyival inkább, mert a nyelv életében számos olyan eset van, hogy két vagy több jelentésű szónak származékai közül egyik az egyik, másik a másik alapjelentést tartalmazza. Ilyenek: „*hites* tolmács“ és „*hitetlen* ember“ (amabban a *hit* esküt, ebben vallást jelent); „*lelkes* fogadtatás“ és „*léleklizik*“ (ez utóbbiban az alapszónak eredeti „lehellet“ jelentése van megőrizve), stb. Az volna-e tehát a szerző e szörszálhasogatásainak a célja, hogy a másfélszáz éves *ügyész*-t és a százéves *ügynök*-öt is sutba dobjuk s az „új irány“ kedvéért a régi latin szókat hozzuk ismét forgalomba?!

Íme máris féltucat kifogás a nyelvújítás alkotásai ellen, amelyek azonban — mint láttuk — egytől-egyig tart-

* Az én aláhúzásaim.

hatatlanok, mert a nyelv életének igazi ismerete nélkül valók és nagyjából merő avatatlan szóelemzésekre támaszkodnak. E kifogások a magyar fogalomelnevezést és szóalkotást egyenesen (az „új irány“ szerint *direkt*) az idegen szók kaptafájára szeretnék verni, és merev megtagadásai a nemzeti észjáráson alapuló eredeti elnevezésmód természetes jogának. Bízvást mondhatjuk, hogy ha a szerzőtől fölállított szóalkotási elvek alapján a nyelvújításnak életben maradt és több ezerre menő alkotásait szigorúan megvizsgálnók, alig maradna egy pár szó, amelyet ne lehetne a megfelelő és vele egyszer már helyettesített idegen szónál értéktelenebbnek, hitványabbnak tekintenünk, s amelyet ne kellene a szerző ítélete alapján kiátkoznunk.

7. Az idegen szókkal szemben a magyar szók értéktelenségének s a nyelvújítási szók gyarlóságának hangoztatását és feszegetését tovább is folytatja a szerző és a magyar nyelvújításra olyan megjegyzéseket tesz, amelyeket szintén nem hagyhatunk szó nélkül.

a) A 22. lapon ezt olvassuk: „Miként nálunk a nyelvújítás kora előtt, úgy bizonyára ezer év előtti hazánkban sem foglalkozott senki azzal, hogy új magyar szavakat kieszeléssel alkosson“. Hogy a honfoglalás előtti korban tudatos szóalkotás alig volt, abban egyetérthetünk vele. Ámde amit a nyelvújítást megelőző korról mond, hogy t. i. akkor senki új magyar szót kieszeléssel nem alkotott, ez a megjegyzése némi nyelv- és irodalomtörténeti tájékozatlanság jele. Hiszen köztudomású dolog, hogy visszamenő időrendben, a tulajdonképpeni nyelvújítást megelőzően nemcsak hogy a XVII. század nagy tudományszerzője, Apácai Csere alkotott tudatosan egész sereg magyar műszót *Magyar encyclopaediájában* (1655.), hanem már legelső bibliafordításunk készítői, Tamás és Bálint XV. századi szerzetesek is számos eredeti magyar szót gondoltak ki a szentírás latin szavainak nemzeti módon való kifejezésére. Ilyenek: az *imperium*-ra császárlat, a *titulus*-ra

címerlet, a *tribunus*-ra ezerlő, a *tetrarchá*-ra negyedlő stb.* (Ezek a szemmelláthatólag tudatos alkotású szók régiségünkben sehol másutt elő nem fordulnak.) Hogy közvetlenül a nyelvújítást megelőzően Faludi is tudatos szóalkotó volt, arról nem is szólok.

b) Sokszor illeti a szerző a nyelvújítást és alkotásait a *mesterkél*t és *mesterséges* jelzővel. „Az a nyelv, amelyben sok a *mesterkél*t szó, ... kevésbbé alkalmas“ (28. l.). „A *mesterkél*t szavak kevésbbé [így, ez ugyancsak elég b!] szolgáltatnak alapot arra, hogy ahhoz az emlékezet motívumai szárnyán járó nyelvérzék kapcsolódni tudjon“ (uo.). „A nyelvújításnak ... sok *mesterséges alkotása*“ stb. (30. l.). „Ahhoz a *mesterkél*ten alkotott szóhoz ... lassanként tényleg hozzárögzödtek azon fogalomnak elemei“ (uo.). „Ha mi mégis mindezen *kultúrélet*¹ minden *produktumát*² a saját *kultúránk*³ *motivumaiból*⁴ alkotott⁵ szavakkal akarnók kifejezni: *úgy*⁶ ez alkotásunk⁷ szükség-szerűleg csak *talmi* és *mesterkél*t *utánzata* lehetne *azoknak* a szavaknak, *amelyeket* az élet azon nyilvánulásai formáltak, *amelyek* a világ-*kultúra* illető *produktumait* létesítették“ (39. l.).⁸ A füzet utolsó mondata is így szól: „Igazán csak az a szó jó, ... amelynél az élet helyébe nincs *mesterséges alkotás* állítva“ (39. l.). A nyelvújításnak ilyen módon tisztelt eredeti alkotásaival szemben az idegen szók — amelyeket azok helyettesíteni kívántak — a

* L. a Pesti Hírlap Nyelvőre 40. l.

¹ Vö. a ném. *Kulturvolk*-félékkel.

² Vö. ném. *Produkt*.

³ Vö. ném. *Kultur*.

⁴ Vö. ném. *Motiv*.

⁵ Lehetett volna: *kreált*. Vö. ném. *kreieren*.

⁶ Vö. ném. *wenn ... so*.

⁷ Lehetne: *kreációnk*, hiszen ez az egész írásmód a mai irodalmi divat *kreációja*.

⁸ Szolgáljon ez az idézet egyúttal mutatványául is a szerző német nyelvének és esetlen, szétfolyó előadásmódjának. Az aláhúzások ezekben az idézetekben mind tölem valók.

szerző szerint természetesen mind *organikus*¹ alakulások (30. l.); az egy időre háttérbe szorult idegen szók megmaradása szerinte „a fejlődés *organikus* rendje” lett volna (uo.); és azok az eredeti szavaink, amelyeket nem a nyelvújítás alkotott, „*organikus* fejlődés útján jöttek létre” (28. l.). Erre az előítéletes, elfogult fölfogásra a következőket kell megjegyezmem.

α) A „mesterséges alkotás, mesterkéeltség” kifogás hangoztatása nyelvújításunk szavaival szemben nézetem szerint ma már idejét múlt, tehát időszerűtlen. A százéves használat után csak az érezhet e szavak némelyikén mesterkéeltséget, aki keletkezésük történetét ismeri, és akinek még fülében cseng a két emberöltővel ezelőtt hangoztatott, de ma már legtöbb esetben elejthető vád: „hibás alkotások”. A szerző például bizony maga sem érez mesterkéeltséget egy akkoriban hibáztatott új szón, az *ismérv*-en, mert nyugodtan használja: „nem voltak biztos *ismérvek* arra” stb. (28. l.).

β) Ha valóban érezhetnénk is egyik-másik ilyen szavunkon mesterkéeltséget, ne tekintsük ezt mindjárt jogcímnnek az elvetésükre és idegen szókkal való pótlásukra. Aki például a *járőr*-t még mesterkéltnek érzi, mondjon helyette *járóőr*-t, de ne készörömest *patrul*-t, stb. Gondoljunk ki a mesterségesnek érzett szók helyett, ha úgy tetszik, természetesebb eredeti kifejezéseket! (Hogy a ma divatos nemzetközi görög-latin szók nagy része szintén mesterséges alkotás, azt külön nem is tárgyalom, mert a mi fejünk nem fájhat tőlük, legföljebb Thukydides és Cicero fordulnak meg miattuk a sirjukban.)²

γ) A szerző általános vádját azonban természetesen példákkal szeretnők bizonyítva látni. Nem elég azt mon-

¹ Semmi szín alatt sem lehetnek *szervesek*, mert hiszen a német másképp nem mondhatja, mint *organisch*. Mi csak áttesszük ezt a deákos alakba.

² Ilyesmikre néhány ékeesebb példát VSzNyI. című tanulmányomban olvashatni, 130/39. és köv. ll.

dani: „A nyelvújítási szavaknak még magyaros volta sem mindenkor kifogásolhatatlan. A képzések ugyanis, amelyekkel a nyelvújítás operált, gyakran nem felelnek meg a nyelv szellemének“ (28. l.). Itt a *vigarda* szóra van hivatkozás, de az is meg van említve, hogy utóbb *vigadó* lett belőle. A hibát tehát sikerült már végkép jóvátennünk. A *hangora* szót is fölhozza a szerző, amellyel sikertelenül próbálták a *harmónium*-ot pótolni (30. l.); jobb híján tehát bele is nyugszunk a *harmónium* fönntmaradásába. De nem érthetünk vele egészen egyet az eset magyarázatára nézve. A deákos szót nem a „kifejezés erejének“ benne lappangó „értéke“ tartotta fenn (e helyett a túlértékelés helyett elegendő volna a *megszokottságra* hivatkozni), hanem nyilván az, hogy a *hangora* már nem aratott tetszést, mesterkéltnek érezték. A szerző szerint „életben maradt nyelvújítási szavaink között általában a katonai kifejezések azok, amelyek a legmesterkéltbek“ (31. l.). Ebben igaza lehet, és ha valóban így van, célszerű volna átvizsgálni őket és megfelelőekkel fölcserélni. Itt két katonai műszavunkat, a *táborszernagy*-ot és az *ellentengernagy*-ot pellengérre is állítja, mint „mesterkéltten“ létesülteket, de elfogadható megokolás nélkül, mert csak annyit tud mondani róluk, hogy „oly kifejezések, amelyek megalkotása körül valami hiba van“. Ugyan mi hiba volna? A *táborszernagy* a német *Feldzeugmeister* szónak fordítása ugyan, de nézetem szerint gáncs nem érheti. A *nagy* szón ütközik meg talán a szerző, és a *tengernagy*-ban is ezt találja-e mesterkéltnek? Hát nem tudja, hogy *nagy* szavunk régi idők óta számos tisztségnek kifejezésére szolgál, ú. m.: *hadnagy*, *násznagy*, *várnagy*? E felől tehát mind a két katonai rang kifejezőmódja találó lehet. A német *Feldzeugmeister*-ben a *Zeugmeister* a. m. szerek, eszközök fölött rendelkező főtiszt, a *Zeug* szónak régebbi jelentése alapján.¹ A *Feldzeugmeister* tehát tulajdonkép-

¹ Lásd H. Paul: Deutsches Wörterbuch. 1897.

pen ,tábori szer mestert' jelent, s ezt a régiesen használt nagy szóval találóan fejezi ki a magyar *táborszernagy* elnevezés. A *tengernagy* meg határozottan szabatosabb kifejezés az *admirális*-nál, amely a francia *amiral*, később *admiral*-nak latinositása, a nélkül, hogy ez igazán latin eredetű volna. A tisztség neve ugyanis az arab nyelvből való, ahol csupán ,magas vezetőt' jelent,¹ a mi *tengernagy*-unkban pedig ,a tengerészet urának, a tengeri haderő urának' a képze van jellemzően kifejezve. (Az *admiral* alakba a *d* bizonyára az *admirer* ,csodálkozni' ige hatása alatt került bele, mint a budapesti nyelv *egyenlőre* szóalakjába az *n*, e h.: *egyelőre*.)² Az *ellentengernagy* kétségkívül a francia *contre-amiral* elnevezés előtagjának szószerinti fordítása útján keletkezett, de nézetem szerint nem hibáztatható. A németek egyszerűen átvették a francia tisztségnévet, és az olaszban is *contrammiraglio*-t találunk. Ami az elnevezés előtagját, a *contre*-t illeti, ez a franciában igen gyakori elem olyan fogalmak összetételes neveiben, amelyek az alapszó jelentésével szemben másodlagos vagy alárendelt dolgot fejeznek ki. Így pl. *épaulette* ,vállrojt' mellett a *contre-épaulette* rojt nélküli ,válldiszt', a *fenêtre* ,ablak' mellett a *contre-fenêtre* ,kettősablakot' vagy ,ablaktáblát' jelent, és hogy egészen hasonló példát említsek, egy régi, éppen tengerésztiszti rangot jelentő elnevezésben, a *contre-maitre*-ben is ugyanez az előtag volt meg, mai neve pedig *second maitre*.³ Ugyanez az észjárás szülte az *amiral*-nál kisebb rangú *contre-amiral* elnevezést is. Hogy e francia előtagot mi más jelző híján szószerint *ellen*-nel fordítot-

¹ L. Gamillscheg: Etym. Wörterb. der franz. Sprache. 1928.

² Ez kevésbé erős nyelvértékűek írásai útján az irodalomba is kezd már behatolni, pl.: „Ezek alapján *egyenlőre* nem nélkülözhetjük a helyi szörtelenítést" (BH. 1934 szept. 23, 22. l., az orvosi üzenetekben), és: „Német részről *egyenlőre* alig lehet megfigyelni közeledést" (uo. 1936 márc. 14, 1. l.).

³ L. Sauvageot Francia-magyar és Magyar-francia Nagy Kéziszótárában.

tuk, ebben sincs főbenjáró hiba. Van ugyanis még egy ilyen, teljesen meggyökerezett tisztségnevünk: az *ellenőr*, amely a *pénztárnok*-kal, mint voltaképpen a pénz fő-örével szemben szintén másodrangú tisztséget jelent. Ne keressünk tehát a kákán is csomót! Ezek szerint a *mes-terkéltség* vádjával illetett négy nyelvújítási szó közül egy (a *vigarda*) már nem él, egy (a *hangora*) el sem terjedt, a többi kettő (*táborszernagy* és *ellentengernagy*) ellen pedig nem tehetünk alapos kifogást. Nem zavarjuk a szerzőt abbeli hitében, hogy a két utóbbi tisztség-elnevezésnél „a régi magyar szavak, például a *kapitány*, *káplár*, vagy az *obsitos*... igazibb magyar szavak“, csak azt mondjuk, hogy örülnünk lehet igen sok új magyar katonai műszónoknak, amelyeket eredeti szókincsünk alapján alkothattunk meg. Amit az imént említett három megmagyarosodott régi katonai szóról mond, hogy „ezek *alkotásuknak elemeit*,* valamint későbbi *fejlődésük behatásait** akkor is hűen őrizték, amikor utóbb a magyar nemzeti jellegnek megfelelő köntöst öltöttek“, az csak át nem gondolt üres szólás. Ki tudja és ki érzi ugyanis a magyarul beszélők milliói között a *kapitány*-ban, *káplár*-ban és *obsitos*-ban „alkotásuknak elemeit“ és „fejlődésük behatásait“, amely utóbbi kifejezés egyébként zavaros is?!

δ) A szerző szava szerinti *organikus* alakulásra‘ (30. l.), *organikus* fejlődésre‘ (28. l.) és „a fejlődés *organikus* rendjére‘ (30. l.) vonatkozólag pedig — amik a nyelvújítás alkotásaiban szerinte hiányzanak és csak az idegen szókban, illetőleg csak a nyelvújítás kora előtti eredeti szók keletkezésében volnának meg — azt kell megjegyeznem, hogy a nyelvben, illetőleg a szókincsben ma már *szerves* fejlődésről nem beszélünk; a kétféle fejlődést tehát legfőljebb mint *természetest* és *mesterségest*, illetőleg helyesebben mint *ösztönszerűt* és *tudatost* lehetne egymással szembe állítani; a kettő között azonban sokszor fölötte néhez a határvonalat pontosan meghúznunk.

* En húztam alá.

c) Azt is szemükre veti a szerző a nyelvújítási szónak, hogy hiányzott belőlük a fogalommal való *szerves* — az ő nyelvén természetesen: *organikus* — kapcsolat (30. l.). Ilyen kapcsolat azonban a szó és fogalom között a mai nyelvtudományi fölfogás szerint egyáltalában nincs, mert a nyelvet nem tekintjük már szerves alkotásnak. (Vö. az előbbi bekezdésben mondottakkal.) Legföljebb a hangutánzó eredetű szókban tehető föl szó és jelentés közt valóságosan alapuló kapcsolat. Hogy a többi szók hogyan jutottak a maguk jelentéséhez, azt nem tudjuk. Ha eredeten alapuló *valósági* kapcsolat volna szó és fogalom között, akkor az azonos fogalmak a világ minden nyelvében ugyanazon szókkal volnának kifejezve, és megfordítva: bizonyos hangcsoportoknak, vagyis szóknak minden nyelvben ugyanazt kellene jelenteniük. Pedig, hogy csak egy példát mondjak ez utóbbi szempontból, az *i* és *r* hang kapcsolata, az *ír* a magyarnak azt teszi: „seribít“, a németnek ellenben (írásban: *ihr*) a. m. „vos“ vagyis „ti“. Szerves vagy helyesebben mondva valósági kapcsolat tehát az idegen szók és a velük jelölt fogalmak között sincs volta-képpen. A szót a fogalommal a nyelv szokás és az ebből kifejlődött hagyomány köti össze, és ilyen kapcsolat létesülésére nemcsak az idegen szók, hanem a megfelelően ki-gondolt eredeti szók is alkalmasak.

d) De még ezekkel a kifogásokkal sincs befejezve a nyelvújítás bűnlajstroma. Amely új szók ellen ugyanis jelentésbeli vagy szóképzési kifogást nem tud tenni a szerző, azoktól — nagy általánosságban, példák külön említése nélkül — megtagadja legalább is a *széphangzást*, mikor azt mondja, hogy a nyelvújítás szavai „átlag kevésbé széphangzásuak“, mint azok, „amelyek organikus fejlődés útján jöttek létre“ és: „az idegen szó rendszerint szebben hangzik“ (28. l.). A szerző itt a *gens d'armes*-ből lett *zsandár*-ra és a *wachter*-ből lett *bakter*-re hivatkozik; ezek tehát szerinte szebben és magyarosabban hangzanának, mint a világos két magyar szóból álló *csendőr* és az

Árpádok korából való *őr*. Erről nem vitatkozhatunk.

e) A füzet vége felé a már említett és itt megvitatott részlet-kifogások után általános véleményt is olvashatunk a magyar nyelvújításról: „A nyelvújítás nem organikus fejlődés, hanem igazi újítás — a francia forradalom és általán minden forradalmak tényeihez hasonló radikális újítás — volt, amely oly szavakat, amelyeknek értelmét és alakját hosszú történelmi fejlődés formálta, egyszerűen félredobott és helyükbe teljesen új szavakat állított, olyanokat, amelyeknek kiválasztásánál a nemzeti eszmét kifejezésre juttató magyar hangzás vitte a praedomináló szerepet“ (38. l.). Fölötte szűk látkörű, egyoldalú és elfogult ítélet! A szerző a nyelvújításban nem lát egyebet, mint a *magyar hangzás* uralkodó szerepét.¹ A nyelvújítás sokkal többet jelent ennél. Az írók öntudatra ébredése nyilvánult meg benne a nyelvnek szókinszbeli szegénységével szemben; a nyelvi öntudat és az önálló nyelvalkotó szellem hatalmas föllépése volt az, az eldeákosodott irodalmi és társalgási nyelvnek nemzetibbé varázsolása céljából. Nem hosszú történelmi fejlődéstől formált eredeti szókat dobtak félre (ezeken legföljebb rövidítettek, csinosítottak egyetmást), hanem a nyelvünkből kirívó rengeteg deák és egyéb idegen hangzású szót cserélgették föl többé-kevésbé sikerült eredeti alkotásokkal, amelyek aztán életrevalóknak bizonyultak és szókinszünknek megbecsülhetetlen gazdagodását idézték elő.

A magyar szók és a nyelvújítás elleni eme végeérhetetlen kifogások után az avatatlan olvasó azzal a kínos benyomással teheti le a füzetkét, hogy a mi szerencsétlen nyelvünk szavai általában gyarlók, a kifejező képesség csak az idegen szóknak lehet kiváltságuk. Súlyos vádjai közepett azonban nem felejtí el szerzőnk a nyelvújítók „halhatatlan érdemeire“ való hivatkozást (7., 19. l.),

¹ Az *uralkodó* szót bizonyára azért mellőzte, mert hiányzik belőle a *prae* előjáró szócska. Pedig a *praedominál* pusztán a német *prädominieren* utánzata.

Shakespeare Antoniusának szónoki fogását követve, aki barátjának, a Brutustól és társaitól meggyilkolt Julius Caesarnak holtteste fölött mondott hatalmas beszédében az összeesküvők fejét minduntalan így tiszteli meg: „Brutus derék, becsületes férfiú“.¹

8. Vissza kell most térnünk a szerző kiindulópontjára, amely annak a kérdésnek a fölvetésében állt: miért van az, hogy „a magyar tövű szavak mindinkább tért vesztenek“ és hogy „már rég legyőzött és eltemetettnek hitt idegen szavak... újra feltűnnek és érvényesülnek“ (9. l.)? A szerző ennek magyarázatát a magyar szóknek bizonyos gyöngéiben, gyarlóságaiban látja, abban az állítólagos hatféle hibában, amelyeket fentebb részletes bírálat tárgyává tettem, és amelyekre vonatkozó fölfogásának tudománytalan és tarthatatlan voltát már kimutattam. Ámde ha a szerzőnek a nyelvújítási szók ellen való minden kifogása és az idegen szók magyarítására vonatkozó minden tudákos követelése helytálló volna is, akkor sem fogadhatnók el teljes egészében azt a fölfogását, hogy a magyar szók szemlátomást való pusztulásának és az idegen szók újból való előtérbe jutásának oka a magyar szók hiáiban, meg nem felelő voltában volna keresendő.

Azt a kérdést ugyanis, hogy a magyar szókban megvannak-e mindazok az eredeti elemek, amelyeket a velük helyettesíteni kívánt idegen szókról a szófejtés kimutathatott, bizonyára e magyar szavaink forgalomba hozatalakor sem vetették föl, mert alig volt valaki, aki balgatalgult azt kereste volna: mi az idegen szónak az *eredeti*, *ősi* jelentése? A szóalkotók egész természetesen és helyesen azt a fogalmat, azokat a képzeteket akarták a magyar szókkal valahogyan kifejezni, amelyeket az idegen szóknek mostani jelentéséből világosan kiéreztek, és eszük ágában sem volt szófejtő szótárak böngészése útján a szók ősforrásához visszatérni. Meg vagyok róla győződve,

¹ *Julius Caesar* III. föl. 2. szín, Vörösmarty fordításában.

hogy maga a szerző is hosszú időn át élt a maga annyira kedvelt idegen szavaival, a nélkül, hogy eszébe jutott volna a mellőzött magyar szókat származás szempontjából az idegen szók ősi elemeivel egybevetni. Ez a szerencsétlen ötlet utólag támadt az agyában abból a célból, hogy eredeti szavainkat lebecsülhesse és kedvenceit, az idegen szavakat magasabbra értékelhesse. Van-e valaki, aki az *opportunus* szót a megfelelő magyar szók helyett azért használná, mert benne a *portus* „kikötő” szót érzi, s a magyar szókban ennek hiányát fájlatja? Aki azért ne mondana *becsvágy*-at, mert ebben nincs kifejezve „a latin *ambi* (körül) és az *ire* járni” képze (10. l.), amelyekből az *ambitio* szó több mint kétezer évvel ezelőtt keletkezett? A szerző a maga fölfogásának támogatására egy merőben légből kapott elvet állít föl: „A szó értelmi fejlődése csak akkor igazán egészséges, ha az értelmének *genetikus** alapjával való kapcsolata megzavarva nincs” (10. l.). Olyan tudománytalan állítás, melyet cáfolnom sem kell. Milyen szerencse például, hogy nem köztudomású dolog a német eredetű *huncfut* szónak a származása szerinti értelme!¹ Különben bizonyára nem mondogatnók kedves leánykának is: „kis huncfut”. Mert ebben — mint annyi más szavunkban is — teljesen meg van zavarva a származás alapjával való kapcsolat, nem is szólva azokról a szókról, amelyeknek eredetét sűrű homály fedi. Egy pillanatra mintha a szerző maga is ráeszmélne állításának képtelenségére, mert nyomban az imént idézett vakmerő tétele után így szól: „De honnan tudja ezt az, aki nem hivatásos etimológus?” (11. l.) Körülbelül ugyanezt kérdem én is: hányan voltak és hányan vannak köztünk olyanok, akik a ma divatos idegen szókat azért kapták föl és azért használják következetesen, mert tudják, hogy a magyar szó nem tartalmazza ugyanazokat a származási elemeket, amelyeket az idegen szóban a szófejtés kimutathat; mert

* Én húztam alá.

¹ L. Paul: Etymol. Wörterb. der deutsch. Spr., *Hundsfott* alatt.

az *írály*-ban például nincs meg az 'íróvessző' eredeti képze-
tete, ami megvolt a *stilus*-ban; mert a *hasonulás*-ból hi-
ányzik a latin *assimilatio*-nak ad 'előljáró szócskája'
stb.?! A szerző azonban csakhamar meg is nyugtatja ma-
gát: „A nagy közönség mindezeket persze nem tudja, *de*
érzi“* (11. l.). Én pedig azt mondom: még az sem *érzi*, aki
tudja, a t. szerző és néhány olyan pontoskodó tudományos
ember kivételével, akik az illető idegen nyelvi szavakhoz
talán azért is ragaszkodnak, mert eredeti értelmükkel tel-
jesen tisztában vannak.

Az idegen szók elterjedésének az okait egészen másutt
kell keresnünk. Elősorolta már ezeket Tolnai Vilmos
Magyarító Szótára előszavában, ahol megállapítja, hogy
az idegen szók *szükségtelen* használatának — mert mi is
csak ez ellen a baj ellen küzdünk — több lelki oka van.
Egyik a *hanyagság* és *kényelemszeretet*, amely meggátol
bennünket az eszünkbe ötlő idegen szó helyett a magyar
kifejezés megkeresésében. Másik ok a *tudákosság*, hozzá-
teszem: a *hivalkodás* és *nagyképűség*, amely az idegen szó
használatával hatást kíván keresni. Főlemlíti még Tolnai
a *tudatlanságot* is (hiszen sokaknak már tudomásuk sincs
néhány *szükségtelen* idegen szónak magyar megfelelőiről),
meg a *nyegleséget*, a *divathajhászatot* és az *ízléstelenséget*
is. Ezekhez az okokhoz még hármat kell hozzá adnunk:

a) A *varázst*, amit az idegen szó a nyelvközösség tag-
jainak legnagyobb részére tagadhatatlanul gyakorol. Ezt
a varázst azonban meggyőződéseim szerint ellensúlyoznunk
kell a *nyelv eredetiségeihez való ragaszkodással* és a *ma-
gyar szó forróbb szeretetével*.¹

b) A *német nyelvnek* a mi nyelvünkre való *szertelen*
hatását, mert — amint már VSzNyI. című tanulmányom-
ban (105/29) is kiemeltem — deák és egyéb idegen szavaink
nagyobb részét azok a szavak teszik, amelyeket a németek

* Én húztam alá.

¹ L. erről Szeressük jobban a magyar szót! című fölszólalásomat a
Budap. Hírlap 1931 márc. 20-i számában.

részint nyelvi szükségből, részint merő irodalmi divatból használnak. (Ilyen származású idegen szavainkra mostani fejtegetéseim során is többször rámutattam.) A német nyelvnek e hatása ellen azonban nemzeti öntudatból és nyelvünk önállósága érdekében természetesen szintén védekezünk kell.

c) A kiejtés szerinti, magyaros írásmódnak az uralomra jutását, ami az idegen szók újabban való nagy elszaporodásának egyik főoka. Ezt az okot már másfél emberöltővel ezelőtt Volf György megállapította, amikor a hírlapok ellen így fakadt ki: „mióta megmenekültek attól a félelemtől, hogy valamely idegen szó hibás írásával szégyent vallanak, csak úgy zúdítják közönségökre az idegen szokat“ (Budap. Szemle 1891. LXVI, 474); sőt előrelátóan azt is megmondta, hogy a magyaros írásmód „csak az idegen szókkal való visszaélést fogja előmozdítani“; az idegen-szerű írás szerinte „üdvös korlát, mely figyelmezteti az író, hogy a mennyire lehet, magyar szóval tegye érthetővé, a mi mondani valója van“ (uo. 473). Négyesy is úgy vélekedett, hogy a kiejtés szerinti, magyaros írás, amelyet egyik napilapunk kezdett s amelyet hosszú ideig az iskolai helyesírás is folytatott, előmozdította az idegen szók terjedését (Msn. I, 8). Az Akadémia nem is mulasztotta el a figyelmeztetést erre a veszedelemre, mert újabb helyesírási szabályaiban 1922 óta állandó ez a pont: „Megjegyzendő: óvakodjunk derűre-borúra minden idegen szót, különösen a német révén hozzánk kerülő latin, olasz, francia, angol szavakat mindjárt magyarosan írni s evvel nekik mintegy polgárjogot biztosítani nyelvünkben. Kényszerítő szükség nélkül, azaz ha van ugyanazt a fogalmat kifejező magyar szavunk, ne éljünk idegen szóval, s ha csak nem valóban közkeletű, maradjon meg idegen írása is“ (95. §.). A nyomatékos figyelmeztetésnek, sajnos, sem a helyesírásra nézve, sem az idegen szók kerülését illetően nem volt foganatja. Pedig egy irodalomtudósunk is fölshóllalt már mind a két baj ellen, nevezetesen Rákosi Jenő

A magyarságért című könyvének bírálatában, illetéknéppen: [Rákosi Jenő] „Egy dologban — az idegen szavak kérdésében — túl is megy a célon: küzd a magyar szellemből fakadt* nyelvújítási szavak ellen és helyettük *telerakná nyelvünket egy csomó magyarosan írt idegen szóval, abban látva a nemzeti szellem diadalát, ha minél több ilyen elemet tud magába olvasztani*“* (Egyetemes Philologiai Közlöny XLII, 421). A cikk alatt ugyanaz a név olvasható, amely azóta a Széphalom folyóirat szerkesztőjeként is szerepel, s amelynek viselője az idegen szók elleni küzdelmünket — O quae mutatio rerum! — állandó gáncsoskodásával kíséri.¹

9. Ami az idegen szók nagyarányú elterjedésének s az eredeti szók háttérbe szorulásának okát illeti, rá kell a szerző alaptalan fölfogásával szemben mutatnom arra is, hogy a szók divatjában mennyire nem a kifejezőképesség és nem az alkotóelemekből való fölépítettség játssza a döntő szerepet. Egész sereg olyan nyelvújítási és általában véve olyan eredeti szót sorolhatunk föl, amelyek vagy a) ugyanolyan jelentésű és értékű elemekből állanak, mint a rajtuk újabban diadalmaskodó idegen szók, vagy b) egyenesen kifejezőbbek, jellemzőbbek, szabatosabbak emezeknél. Íme néhány példa:

a) A *benyomás* elemei szerint ugyanaz, mint az *impresszió*; az *eredeti* ua., mint az *originális*; a *szellőztető* a. m. a *ventillátor*; a kifogástalan képzésű *nemzedék* (< *nem—nemzeni—nemzedék*) ízről-ízre megfelel a szerzőtől is kedvelt (pl. 12. l.) *generáció*-nak (< *genus—genero—generatio*); a *nemzetközi* nem más, mint az *internacionális*; a *természettan* hű kifejezése a *fizikának*, amit a szerző szerint az „*idők áradata*“ hoz vissza (27. l.); a *gyökeres* eljárás sem egyéb, mint amit ő *radikális*-nak mond (20. l.), stb., stb.

* Az én aláhúzásaim.

¹ L. a nevezett folyóirat VI, 26. és VII, 27. l. megjelent cikkeket, valamint az *Új nyelvújítási harc?* címűt a Délmagyarország 1932 dec. 25-i számában.

b) A *rúzs*-nál — amit valamelyik franciáskodó budapesti hölgy vett és kent először az ajkára, s ami voltaképpen csak „pirosat“ (fr. *rouge*) jelent — szabatosabb a többszáz-éves *pirosító*, amelyet ki fog maholnap szorítani; a *fölvonó* világos, érthető eredeti szavunk, és németajkú polgártársaink beszédmódja következtében Budapesten már csak az angolból németté vált *lift* működik (azazhogyz: *funkcionál* = ném. *funktionieren*); a *székesegyház* ízigvérig magyar és kifejező szó, amely többet is mond a pusztán jelzői *katedrális*-nál, és mégis lépten-nyomon ez utóbbit kell olvasnunk (vö. ném. *Kathedrale*); a *barométer* (= ném. *Barometer*) voltaképpen csak a. m. „súlymérő“, ami felől akár „levélsúlymérőt“ is jelenthetne, és mégis elefedjük miatta a *légsúlymérő*-t¹; a *fellegvár* színes, költői szó és a mellett találó is, és a Gellérthegy ormán mégis csak *citadellá*-t látunk², noha ez voltaképpen „városocskát“ jelent; a *csavargózós* is kifejező szó és többet mond az „idők áradatától“ (27. l.) visszahozott *propeller*-nél (= ném. *Propeller*, angolból való átvétel), amit már a repülőgépek *légsavar*-jára is mondogatunk³; e két utóbbi magyar szónak a szerző szerint nyilván az a hibája, hogy hiányzik belőlük a *pro* előljáró szócska, amely az angol szó latin őseben, a *propello*-ban azt teszi „előre“, s e nélkül a *csavargózós* is, a *légsavar* is csak rák módján való hátrafelé haladást jelenthetne bizonyára! Stb., stb.

Íme csak e néhány példa szerint is mennyi jóra való, az idegen szókkal azonos értékű, sőt ezeknél kifejezőbb eredeti szavunk van, és minden jóra valóságuk és értékük mellett sem képesek megmaradni. Világos tehát, hogy a magyar szók meg nem maradásának oka legtöbbször nem a szókban magukban, nem állítólagos hibáikban vagy csekélyebb értékükben, hanem *mibennünk* keresendő, abban

¹ Vö. az effélékről Msn. II, 98.

² Pl. „százezres tömegek vonultak fel, hogy gyönyörködjenek a *Citadella*-feletti színpompás tűzijátékban“ (BH. 1935 aug. 22, 7. l.).

³ Pl. BH. 1932 aug. 11, 2. l. stb.

a gyöngeségünkben tudnillik, hogy — mint a szerző — kicsinyeljük saját értékeinket és rajongunk az idegenért!

10. A szerző azokon a szempontokon kívül, amelyekből az idegen és eredeti szók küzdelmét nézi és amazoknak előtérbe jutását megmagyarázni iparkodik, több egyéb mozzanatot is fölhoz az idegen szók mentől hathatósabb védelmére. Azért meg kell ezeket is külön vizsgálnunk.

a) Azt állítja, főkép az angol nyelvre hivatkozva, hogy az európai népek, az európai műveltségnek részeseivé legfőképpen oly módon lettek, hogy átvették és beolvasztották nyelvükbe a *latin műveltségi szokat*. Ez volt a szerző szerint „egyik legjelentősebb tényező” az „európai műveltségben” való részesedés létrejöttében és ez „egyszersmind némileg biztosíték is” az ebben való megmaradásra (20. l.). A kereszténységhez való kapcsolódás is úgy történt, hogy átvettük és áthasonítottuk (a szerző szerint természetesen *asszimiláltuk*) annak idegen szavait, mint ahogy „az összes európai nyelvek” is tették (21. l.). Ami az európai műveltségben való részesedést illeti, ez a legtöbb európai nép történetében csakugyan együtt járt a latin műveltségi szók bizonyos részének átvételével és beolvasztásával, ámde ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a latin, illetőleg nemzetközi szók átvétele nélkül *ma* az európai műveltség részesei ne lehetnének és ne maradhatnánk. Azokhoz, amit e kérdés megvilágítására fönt a 3. és 4. fejezetben már kifejtettem, hangsúlyoznom kell még, hogy az európaiságra törekvés és az eredeti szók alkotása, vagyis a nyelvi önállóság megnyilvánulása nem zárják ki egymást. Ennek legfényesebb példáját éppen a magyar művelődéstörténet mutatja. Európaiságra törekvésünk és a nyugat színvonala után való áhítozásunk soha sem volt oly lázas és hatalmas, mint a XIX. század első felében, és mégis éppen az irodalmi megújulás és a közéleti újítások e korszakába, Kazinczy és Széchenyi szereplésének idejébe esik a nyelvújítás. Amíg tehát szellemben mentől európaiabbak és nyugatiabbak akartunk lenni, nyelvben — szavainkban —

annál erősebben törekedtünk önállóságunk kifejtésére. Hogy mennyire nem szükséges és nem fontos az európai művelődés fogalmainak és intézményeinek átvételében maguknak a nyugati szóknak az átvétele, legyen elég ezt a mondottak után egy legújabbkori adattal is igazolnom. Átvettük ugyanis az angoloktól a *cserkész* intézményét, a nélkül, hogy magát a szót is átvettük volna, sőt — ezt külön is ki kell emelnem — a *cserkész*, *cserkész*et elnevezésben egyetlen nyugati nyelvet, még a németet sem utánoztuk! (A német *Pfadfinder* emnevezés tkp. 'ösvénytalálót' jelent.) Amit ebben az esetben ilyen sikerrel megtettünk, azt megtehettük volna és bármikor megtehetnők egyéb külföldi fogalmak, intézmények stb. megnevezésében is.

A szerző egyebek közt azt is mondja, hogy a nyugati műveltség szavaira „a *sportélet** nemzetközi alakulásának iránya mellett *fokozott szükség** van“ (39. l.). Kell-e ennek cáfolatául csattanósabb példa, mint a finnek eredeti sportnyelve?! Amint fönt, a 4. fejezetben láttuk, nyelvrokonaink magát a *sportot* is eredeti szóval fejezik ki, és mindamellett a sport terén világviszonylatban is kitűnnek. A művelt nyugati népekkel való kapcsolatot tehát az európai fogalmaknak eredeti szókkal való kifejezése nem bontja meg.

A magyar kereszténység latin és egyéb idegen szavaira való hivatkozást sem fogadhatjuk el az idegen szók *tárt kapu*-elméletének igazolásaként. A kereszténység fölvétele a magyarságot nyelvileg készületlenül találta. Irodalmi életünk akkor még nem volt, a nyelvi önállóság gondolata alig derenghetett őseinkben. Térítőink idegen nyelvű, magyarul legfőljebb tanulni kezdő papok voltak. Ilyen kezdetleges állapotban az új eszmékkel és intézményekkel együtt a szokat is minden nép habozás nélkül átvették. Szinte csoda, hogy például a hét napjai közül háromnak eredeti neve van nálunk: *hétfő* (a. m. a hét

* Az én aláhúzásaim.

feje, vagyis kezdete), *kedd* (ebből: *keted*, a. m. második nap) és *vasárnap* (amely nyilván a vásárok tartásának idejéről van így nevezve), és hogy az idegen eredetű ünnepevek (*pünkösd*, *ádvent*, *karácsony*) mellett magyar nevek is keletkeztek, mint: *vízkereszt*, *gyertyaszentelő*, *gyümölcsoltó*, *virágvasárnap*, *húsvét*, *mindenszentek*, stb. A nemzeti és nyelvi öntudatnak szinte másfél századdal ezelőtt történt hatalmas megnyilvánulása után, irodalmunk és nyelvtudományunk mai fejlettsége mellett nem vagyunk többé arra kényszerülve, hogy az új eszmékkel és intézményekkel együtt okvetetlenül a neveiket is készen átvegyük. Minden attól függ: *van-e* bennünk önállóság és elegendő lelemény az idegen forrásból való fogalmaknak eredeti szókkal való kifejezésére. Semmi szín alatt sem fogadhatjuk el tehát a szerzőnek azt a kellően meg nem fontolt tételét, hogy a „nyugati európai műveltség“ alkotásai-val együtt az ezeket kifejező külföldi szónak átvételére is „fokozott szükség van“ ma (39. l.).

Az úgynevezett „latin műveltségi szókra“ vonatkozólag azt is meg kell állapítanom, hogy nagy részük olyan fogalmakat fejez ki, amelyeket bármely művelt nemzet önállóan is megalkothatott és meg is alkotott magának, és hogy e fogalmak eredeti neveit nálunk csak utólag szorították ki irodalmi hatás következtében a nemzetközi latin kifejezések. Az *összetűzést*, *összeütközést*, *viszályt*, *viszálykodást* stb. nekünk, soha együtt nem tartó nemzetnek a Nyugattól kellett-e vajjon tanulnunk, hogy ma mindezt *konfliktus*-nak hívjuk? Nem voltak-e nálunk századok óta millió számra *írástudatlanok*, csak azóta, hogy *analfabéta*-knak nevezzük őket?¹

Végül nem nyomhatom el a „nyugati európai műveltség“ szempontjával kapcsolatban még egypár kérdésemet. Ha ehhez a műveltséghez a külföldi, nyugati szók átvéte-

¹ Ez az utóbbi görög szó is azért ragadt újabban reánk, mert a fogalmat a német nyelv egyszerű szóval másképpen, mint az *Analphabet*-tel nem tudja kifejezni. (Vö. a 8. fej. b) pontjában mondottakkal.)

lére szerzőnk szerint valóban olyan „fokozott szükség van“, miért mondotta éppen a hasonló gondolkodású Nyugat című folyóiratnak egyik kiváló főmunkatársa, Schöpflin Aladár, hogy „az idegen szók mértéktelen használata rendszerint műveletlenséget palástol“ (l. Msn. I, 96)?! Hiszen ha a nyugati és Nyugati szókra ma valóban „fokozott szükség van“, akkor államférfiaink, tudósaink és legtöbb mai írónknak idegen szóktól hemzsező nyelve csak nem árulhat el műveletlenséget! A t. szerző füzete is tele van *produktum*-mal (pl. 35. 39. l.), *indicium*-mal (7. l.), *szimbolum*-mal (27. 39. l.), *objektum*-mal (27. l.), *generáció*-val, *variáció*-val (37. l.), *rekompensáció*-val, *tradíció*-val (31. l.), *revolucionárius*-sal (20. l.), „*organikus* fejlődés“-sel, „idegen *legitim* szó“-val (38. l.), stb. stb., olyan idegen szókkal, amelyek jó magyar kifejezésekkel helyettesíthetők, és ilyen „nemzeti szellemű“ mondatok is vannak benne, mint: „a *miliő*, amelybe az [a szent korona] itt jutott, a magyar nemzet legdrágább *szimbolum*ává, legigazibb magyar *objektum*ává tette (25. l.), és: „a szavak *szimbolumai* e *produktum*oknak és e *szimbolumok* e *produktumokkal* való együttélésre vannak utalva“ (39. l., még csak az kellett volna, hogy az *együttélés*-t is *szimbiózis*-ra nyugatiasítsa a szerző). Minek tekintsük mármost nála ezt a töménytelen sok idegen szót: a „nyugati európai műveltség“, avagy a „műveletlenség“ jelének? A szerző felelete a kérdésre kétségekívül ez: a *nemzeti szellem* nyilvánulásának! Mi tehát, akik jól meg tudunk lenni a t. szerzőnek sok-sok tudákos latin szava nélkül, mi távol állanánk-e a „nyugati európai műveltségtől“ és megtagadói volnánk saját nemzeti szellemünknek?!

b) Az angol nyelv példájára az idegen szók védelmében háromszor is hivatkozik a szerző. Azt mondja, hogy ez a nyelv az idegen szóknak „készséggel“ való befogadása és áthasonítása révén „kapta és kapja példátlan gazdagságát“ (7. l.); hogy „a legalacsonyabb műveltség fogalmainak szavait kivéve, alig van latin szó, amelyet az angolban

meg ne találhatnánk" (20. l.), és hogy e nyelv „az idegen szavakat... könnyedséggel olvasztja magába" (28. l.).¹ Az angol példára való hivatkozásnak azonban nézetem szerint sok gyöngéje van, úgyhogy a magyar nyelvnek idegen szókkal való elárasztását egyáltalán nem lehet vele megvédelmezni. Az angol nyelv latin elemeinek legnagyobb része ugyanis nem olyan szóátvétel, mint a mieink. Az angol tudvalevőleg keveréknyelv. Alapja germán, mégpedig angolszász, ez azonban a francia nyelvű normannok hódítása következtében át- meg átítatódott francia szókkal. Az angol szókincs latin elemeinek legnagyobb részét tehát ez az angolszász-francia népkeveredés magyarázza meg mint szükségképpen való következményt, míg a magyarban elszaporodott latin szók legnagyobb része irodalmi szóátvétellel. Aztán az angol ezeket a latin elemeket a kiejtésben igazán annyira átformálta, hogy ha helyesírásuk nem őrizné meg a francia szók hagyományos régi alakjait, és e helyett a kiejtés elvét követné, az angol beszédből a francia vagy újabb latin szókra senki rá nem ismerhetné. Ki sejtene például a — hozzávetőleg magyarosan írt — *nésn* ejtésben a mi kicsinylő értelmű *náció*-nkat, a latin *natio*-t (ang. *nation*), a *nécsa*-ban a mi németes *natúrszelet*ünk első tagját (fr. és ang. *nature*), az *őszö*-ben az *author*-t, a *szejkalodksi*-ban a mi újabban fölkapott *pszichológiá*-nkat, stb. stb.? Az angolnak, mint világhatalmat jelentő nemzetnek elnézhetjük ezt a csupán írásban mutatkozó keverékjellegget, de mekkora lenézés fogadhatná a mi nyelvünket, ha — Isten őrizz! — ugyanolyan vagy még nagyobb arányban telnék meg latin elemekkel, mikor egy világhírű francia tudós, Meillet szókincsünkről keverék volta miatt még mai állapotában is kicsinylőleg nyilatkozott!²

c) A szerző a magyarba átvett idegen szóktól nem kí-

¹ Az angol nyelvre hivatkozást a Széphalomban is olvashattuk: „Az angol nyelv fele francia, mégis nagy nemzet az angol" (1932-i évf. 27. l.).

² Meillet: *Les langues dans l'Europe nouvelle*. (Párizs, 1918.) XVII. fej., 235. l.

ván egyebet, mint hogy „kiejtés és hangsúlyozás” tekintetében, meg írásmódjukban alkalmazkodjanak a mi nyelvünkhöz. Úgy látszik, ebben a kiejtésbeli kisebb-nagyobb módosulásban merül ki szerinte nyelvi szempontból a magyarság egész *nemzeti szelleme!* Hiszen *nyelvünk nemzeti jellegéről* csakugyan azt mondja, hogy ennek „lényege... a szavakat illetőleg nem az egyes szótövek hazai eredetében¹, hanem abban van, hogy a fogalom való mivoltát igazán kifejező töveket a nemzeti szellem minél teljesebben áthassa és ha kell, át is formálja” (24. l.). Szerinte u. i. a fogalom mivoltát — amint föntebb fejtegetett kifogásai mutatják — úgyszólván csak az idegen szótövek, vagyis az idegen szók fejezhetik ki igazán. Ami pedig a *nemzeti szellemet* illeti, ez szerinte, amint már föntebb is (l. 2. fej.) idéztük, „*mindenek fölött a kiejtésben, hangsúlyozásban és asszimilálásban él*” (27. l.). Csak az a baj, hogy legtöbb divatos, de szerintünk nélkülözhető idegen szavunk még ennek a szerzőnk fölfogásakénti csekély igényű *nemzeti szellemnek*, a magyar ejtéshez való igazi áthasonulásnak sem felel meg. Főkép a görög-latin eredetű szavakról mondhatjuk ezt, mert ezek magyaros írásmódjukon kívül jóformán semmi áthasonulást nem éreztetnek. Még a több század óta használatos latin eredetű jövevényszavak is sokkal kevesebb átalakuló hajlamot mutatnak nyelvünkben, mint az újkori nyelvekből: a szlávból, németből, olaszból valók. A *reformáció* szó négyszáz év, a *prédikáció* csaknem ezer év multával is megtartotta eredeti középkorias latin ejtésmódját. Az újabban divatba jött latin-görög szavaktól már csak azért sem várhatunk változást, mert tisztára irodalmi átvételek, s az alakjuktól való legkisebb eltérést is félműveltség jelének és bántónak érezzük. Az *inekció*, *revidiál*, *ventelátor*, *szemenárium*, *remeneszcencia*, *gramafon* stb. ejtéstől és írástól minden művelt

¹ Érted: nem az eredeti szótövekből való szóalkotásban.

magyar tartózkodik.¹ A mi nemzetközi görög-latin szavaink magyaros írásmódjuk mellett is éreztetik és mindig éreztetni is fogják idegenszerűségüket. Ezekről mondta már Gyulai Pál: „A mi nyelvünkben *kirivóbb az idegen szó,** mint az övékben² s ez okból *nekünk többet kell gondolni a nyelv tisztaságával,** mint nekik. S ezt nem az idegen szó magyaros írása segíti elő, hanem *magának a szónak kerülése,** vagyis fölcserélése régi, népi vagy új magyar szóval.“³

A szerzőnek a megmagyarosodásról vallott eme túlságosan szabadelvű és könnyed fölfogása aztán oda vezet, hogy a 22—23. lapon egy sereg olyan idegen szót sorol föl — minden megválogatás nélkül — meghonosult és megmagyarosodott szóként, amelyek nagy részének idegen voltát nemcsak minden más nemzetbeli művelt ember, hanem magunk is érezzük, amelyeket mi csak megtűrt, de szükségtelen jövevényeknek tartunk, és amelyek elkerülésének célszerű voltát állandóan hangoztatjuk. A szerző elfogultságában teljesen magyarrá vált, meghonosult szóknak tekint például ilyeneket is, mint: *kaosz, prognózis, protokoll (!), recitativa (így!), repros (!)*⁴, *szintézis, trunkus* stb. Ha a magyaros írás nyomban magyarrá avat minden elkerülhető idegen szót, minők az *anzix, anslussz, fetakompli*,⁵ *övr*,⁶ *szűzsé*,⁷ *zső*⁸ stb., akkor az ilyen *tárt kapun* való beözönlésnek nincs határa!

* Az én aláhúzásaim.

¹ Nem szívesen olvasunk ilyeneket, mint: „az úgynevezett nehéz és könnyű ételek és italok *revidiálása* nagyon fontos *téma*“ (Káldor Miklósnak „Hogyan kerülhetjük el a korai öregedést“ című, fölösleges idegen szókkal telt füzetében, 55. l.); „*gramafonra* ... mégsem lehet úgy táncolni, mint eleven jazzre“ (BH. 1936 jan. 26, tárcaelbeszélésben, úri lány szavaként) stb.

² A nyugati nemzetekre érti.

Gyulai Pál Emlékbeszédei. 2. kiad. II, 302.

⁴ Én még sem írva, sem beszédben nem találkoztam vele! — ⁵ Pl. „Szeretnek meglepetésekkel *fetakomplit* [így!] teremteni“ (BH. 1936 márc. 12, 6. l., országgy. beszédben, e h.: bevégzett tényt). — ⁶ Pl. „Van a hatalmas Goethe-*övr*ben egy nyolcsoros kis vers, amelyet 150 éve jó-

d) A szerző szerint nyelvünknek és nemzetünknek „igaz érdeke“, hogy minden idegen szót „készséggel legyünk hajlandók befogadni, és nyelvünk szellemének megfelelően asszimilálni“ (7. l.); „az igazi nemzeti érdek nem az, hogy a mi idegen fogalom hozzánk bejő, az nálunk feltétlen oly szavakban éljen, amelyeknek tövét már törökverő őseink, vagy talán azok elődei használták [olv. használták], hanem hogy a szó megfelelőleg fejezze ki a fogalmat és hogy lehetőleg minél több új fogalom jöjjön be hozzánk“ (24. l.). Minthogy — amint már a 3. fejezetben kifejtettem — külföldi fogalmak, eszmék, intézmények stb.-nek átvétele elnevezéseik átvétele nélkül is lehetséges és jogos, nyilvánvaló, hogy nincs kényszerítő ok minden idegen szónak „készséggel“ való befogadására, mert a velük kifejezett fogalmaknak valamely módon — jelentés-ráruházás, összetétel vagy szóképzés útján — saját szavainkkal is nevet adhatunk. Az is világos, hogy a legtöbb esetben az eredeti szókkal való fogalomelnevezéseket is *megfelelőknek* tekinthetjük, csak nem kell eleve abból a fölfogásból indulnunk ki, hogy az idegen szó föltétlenül kifejező, a magunk eredeti szavai ellenben gyarlók és alkalmatlanok, mert a megegyezésen alapuló szóhasználat — odaértés útján — még a kezdetben gyarlónak látszó eredeti szókat is megtelítheti a célzott tartalommal. Elég legyen erre a nyelvújításnak két merészebb alkotását, az *elv* és az *erény* szót említenem, amelyekhez a *principium* és a *virtus* (fr. *vertu*, ném. *Tugend*) fogalma sikeresen hozzátapadt, noha az *erény* megalkotása voltaképpen hibás alaphoz (<*erő*) indult ki, mert a latin *virtus* nem a *vis* (többese: *vires*) „erő“ szónak, hanem a *vir*-nek (a. m.

formán minden költő megkísérel újra s újra [mily szépen hangzik ez! magyarul: újra meg újra] lefordítani“ (BH. 1935 jan. 13, mellékl. 9. l.; azt akarja mondani: G. műveinek hatalmas tömegében). „*A néma levante* [színmű] egy élet és egy *övr* [!] teljes kitarulása“ (uo. 1936 márc. 21, 13. l., színi bírálatban, nyilván e h.: *életmű*). — ⁷ Mozihirdetésben láttam. — ⁸ Pl. „Vacsora után kezdtük a *zsót*“ (nagyképűség nélkül: a játékokat, BH. 1934 nov. 25, a mellékl. „Bridge“ rovatában).

„férfiú“) a származéka, és eredetileg „férfiasságot“ jelentett. Mindebből pedig következik, hogy nyelvünknek és nemzetünknek „igaz érdeke“ minden idegen szónak készséges befogadását éppenséggel nem követeli.

e) A szerző úgy véli, hogy a műveltségi szók átvétele és áthasonítása „nyelvünk nemzeti jellegének nem ártott“. E nézete alapján arra a következtetésre jut, hogy ez az eljárás a jövőre nézve sem lehet aggályos, és hogy „a szóalkotás e módja¹ bizonyára *nem fog ártani*“ * nyelvünk nemzeti jellegének, mert hisz e jelleg kialakulásának ez az igazi, *természetes* * módja“ (24. l.). Ezekhez az állításaihoz is igen sok szó fér. A már átvett és sikeresen áthasonult idegen szók természetesen *nem ártottak* nyelvünknek, nem ártottak különösen az újkori nyelvekből való átvételek, mert nagy részük képes volt a mi szavaink alakjához idomulni. A föltételezhető középnémet *zel-ből (= újf. *Ziel*) lett *cél* szó például teljesen beleillik a magyar *bél, dél, fél, kél* (ige), *szél, vél* (ige), *tél* szavak sorába; a szláv *svet*-ből magyarosult *szent* épúgy hangzik, mint eredeti *bent, fent, kent* (ige), *lent, ment* (ige) szavaink, stb. Ám ezek az idegen szók századokkal ezelőtt a népnyelv áthasonító ereje útján váltak ennyire magyaros hangzásúakká. A XIX. és XX. században beözönlött nemzetközi szók azonban ilyen áthasonulásra — mint föntebb a c) pontban kifejtettem — legnagyobbbrészt alkalmatlanok, és áthasonulásuk elé az irodalmi ízlés akadályt is gördít. Ha pedig az ilyen szók a magyartól annyira elütő jellegüket mindvégig megtartják és egyszerűs mind folyton szaporodnak is, szókincsünk nemzeti jellegének végre is ártalmára lesznek, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hány jóra való eredeti szó megy általuk veszendőbe. Hiszen íme a *szent*-nek is maga felé hajlott a keze, mert egészen elhódította a tért egy azonos

¹ Mintha az átvétel már maga is szóalkotás volna!

* Az én aláhúzásaim.

jelentésű ősi szavunktól, az *egy*-től, amely már csak az *egyház* (a. m. szent ház, v. i. templom) szóban lappang szerényen.

Igen egyoldalú és elfogult most tárgyalt fölfogásában az az érve is, hogy a nyelvbeli nemzeti jelleg kialakulásának „igazi, természetes módja” az idegen szóknak áthasonítással való átvétele (24. l.). Ebben az a jogtalan vád lappang, hogy az eredeti szók alkotása nem volna *természetes módja* a nyelvbeli nemzeti „jelleg kialakulásának”, és az az oktalán föltevés is benne rejlik, hogy az eredeti szóalkotásnak okvetetlenül mesterkéltnek és természetellenesnek kell lennie! Hány száz meg száz kifogástalan új szó keletkezett a szerzőtől eleve mesterséges áramlatnak tekintett nyelvújítás korában is, és hány természetes új szó támadt azóta és támad napjainkban is! Ezeknek ne lehetne részük a nyelv nemzeti jellegének kialakulásában és megőrzésében (az „új irány” szerint: *konzerválásában*)?!

f) „Nemzeti szempontból” a szerző szerint az sem lehet „aggályos, ha abban a küzdelemben, amelyet *egyes** idegen eredetű, régen használt *szavunk** a magyar töből képzett *kevésbbé kifejezésteljes** új szavakkal *vívnak**, az *előbbit támogatjuk*” (24. l.).¹ A szerző érzelme ebben a küzdelemben is az idegen szóhoz hajlik ugyan, mi azonban mégis aggályosnak tartjuk az idegenek támogatását azért, mert föntebb fölülbírált példáinak tanúsága szerint mi sem könnyebb, mint eredeti szavainkat már eleve gyarlóknak, kevésbbé kifejezőknek tekintenünk, hogy ily módon a szükségtelen idegen szók kedvelését és divatban tartását megokoltnak tüntethessük föl.

g) Végül az idegen szók mellett és nyelvújítási, tehát eredeti szavaink ellen azt is érvül hozza föl a füzet, hogy

* Az én aláhúzásaim.

¹ E szerint: „*egyes szavunk ... vívnak*”! Értsd: „*egyes idegen eredetű ... szavaink ... vívnak*” és utána az *előbbit* helyett értsd: az *előbbiket*

„nyelvünket, ha abban kevesebb nyelvújítási szó lenne, az idegennek könnyebb lenne megtanulnia“ (28. l.)! Kell-e erre a képtelen évrre komolyan szót vesztegetnünk?! Jutott-e valaha bárkinek is eszébe ilyen szempontot állítani föl a nyelvművelésben? A nyelvünket megtanulni akaró idegenekre nézve a mi divatos nemzetközi szavaink aránylag igen kevés könnyebbséget jelentenek. Nemcsak írásmódjukat és kiejtésüket kellene ugyanis külön megtanulniuk, hanem szavainknak jelentésbeli — legalább is árnyalati — különbségei is nehézségeket okoznának nekik. A *proteksan* ejtéshez szokott angol nem fogja mindjárt sejteni a mi *protekció*-nk gúnyos értelmét, a francia pedig a maga *luxurieux*, *luxurieuse* szavának „fajtalan, kicsapongó“ jelentése mellett a mi „fényűző“ *luxuriózus* szavunkat nem egykönnyen fogja ajkára venni, stb. Nyelvünknek más nyelvekétől merőben eltérő alak- és mondattani szerkezetéhez, sajátos szólásainkhoz, szóhasználatainkhoz és fordulatainkhoz képest az idegen szavak útján elérhető tanulásbeli könnyebbség olyan jelentéktelen, hogy végette az eredeti szókincsünkről való nemzetietlen lemondás még gondolatnak is képtelenség.

Van mégis a nyelvművelés kérdésének egy pontja, amelyben a szerző csodálatosképpen egyetért velünk. Ez a külföldi városnevek magyar neveinek kérdése. Az ő nézete is az, hogy magyar beszédben *Wien*-t, *Venezia*-t, *Napoli*-t és hasonlókat mondani helytelen dolog (35. l.). Nem veszi azonban észre, hogy ez a fölfogása az idegen szókról vallott általános elvével ellenmondásban van. Ha ugyanis jogunk van arra, hogy a külföldi városok eredeti nevei helyett — amelyek voltaképpen *tulajdonnevek* és mint ilyenek szentnek és sérthetetlennek is tekinthetők — a magunk nyelvében támadt, merőben más (vö. *Bécs*) vagy alakjukban erősen eltérő (vö. *Velence*) neveket használjuk, és ha tovább menve: a *deutsch*-okat *németek*nek, az *italiano*-kat *olaszok*nak, a *suomalainen*-eket *finnek*nek, *Deutschland*-ot *Németország*nak, *Italia*-t *Olaszország*nak,

Suomi-t *Finnország*nak, *Tacsingkvo*-t vagy *Csungkvo*-t *Kínának* nevezhetjük: mennyivel inkább jogunk lehet arra, hogy a *köznévi* fogalmakat — amelyek nem egyetlen nép tulajdonnevei, hanem úgyszólván minden nemzet gondolkodásának elemeit teszik — szintén a magunk szavaival fejezzük ki!

11. Rá kell még mutatnom a szerzőnek néhány olyan tudománytalan nézetére, amelyek őt elfogadhatatlan nyelvművelési elvekhez és az eredeti szókkal szemben túlzott, sőt lehetetlen kívánságokhoz vezették. A szó művoltáról ugyanis így gondolkozik: „a szó metafizikai valóság“ (19. l.), „a szó és a fogalom titokzatos természetrendi kapcsolatban állanak egymással“ (30. l.) és „a szavakban... erő van, ami tiltakozik az ellen, hogy oly fogalom kifejezésére használtassanak, amellyel eredetük és történetük szerint összefüggésben nincsenek“ (32. l.). A fentebb (7. fej. c) pont) mondottak után ezeket a tételeket nem kell külön cáfolnom, s így nem fogadhatjuk el a legutóbb idézett fölfogás alapján való azt az elvet sem, hogy a szót olyan fogalom kifejezésére ne használhatnók, amellyel *eredete* és *története* szerint nincs összefüggésben. Az *írály* pl. egészen kifejező szónak tekinthető annak ellenére is, hogy az eredetileg vesszőt, pálcikát jelentő *stilus* szónak eredetével és történetével nincsen kapcsolatban (l. fent a 6. fej. b) pontjában). Elfogadhatatlannak és a már mondottak után bővebb cáfolatra nem szorulnak a szerzőnek itt következő elvei is: a) „Az olyan szót, amely multja eseményeinek [!] nem kifejezője, csak mesterkélt támogatással lehet érvényre juttatni és fenntartani“ (12. l.). Hogyan is lehetne valamely szóban a *mult eseményeit* kifejezni?! — b) „Ha nem tudunk oly *magyar tőt** találni, amely az idegen szó értelmének *mindazon árnyalatait, vagy módosulásait** kifejezésre juttatja, amiket az az idők folyamán esetleg kapott és

* Az én aláhúzásaim.

aminek nyomait viseli [!]", akkor a szerző szerint meg kell tartanunk az idegen szót (18. l.). E követelés képtelenségére fönt (6. fej. b) pont) már rámutattam. — c) „Az idők áradata... mindenek fölött azokat a szavakat [szerinte természetesen: idegen szavakat] igyekszik felszínre hozni és felszínen tartani, amelyek *a szavak eredetét és történetét** és ezekkel együtt a kifejezni szándékolt fogalom *igaz értelmét a legmegfelelőbbben** és legrövidebben juttatják kifejezésre“ (29. l.). E tétel tarthatatlansága a 9. fejezetben mondottak alapján is nyilvánvaló. — d) „Ha azt akarjuk, hogy a szó a fogalomnak igaz kifejezője legyen: úgy magával kell hordoznia születésének és multjának nyomait“ (30. l.). — e) Az idegen fogalom kifejezésére a magyar szó „akkor a legjobb, ... ha *a fogalom keletkezésének és fejlődésének nyomait viseli** [!] és emellett a magyar jelleghez a folytonos használat folytán asszimilálódott“ (32. l.). — f) „Nem lehet semmiképen [?] oly idegen szavak helyébe, amelyek tövének különleges régi nagy multja van, magyar többől alkotott szavakat állítani“ (33. l.). — g) „Az oly [idegen] szavaknál, amelyeknek multjuk van: a magyar szó alakításánál¹ e mult — vagyis a történeti tényező — az, amelynek mindenek fölött nagy fontossága van. Emellett minden más tényezőnek el kell törpülnie“ (34. l.). E nézetek mind tartalmukban, mind megállapításuk módjában nyelvtudományi avatatlanságot árulnak el. Az eredeti szóknak, amelyek a szükséges fogalmat valamely alkalmas fogódzó alapján fölidézhetik bennünk, a szerző mindezen túlzott követelményei ellenére is megvan a létjogosultságuk.

Tudománytalan a szerzőnek a szó és fogalom kapcsolatára vonatkozó fölfogása és az ennek alapján hangoztatott nyelvművelési elve is. „A fogalom a szóhoz rögződik“ és „e rögződés — együttélésük e története — a sza-

* Az én aláhúzásaim.

¹ Minő fogalmazás!

vak alakulásának legfőbb tényezője. Az együttélésnek kapcsolatát nem szabad megszakítani“ (35. l.), továbbá: „A szellemi élet valamely fogalmának kialakulását és annak valamely szóhoz rögződését nem lehet hazai produktummal helyettesíteni“ (39. l.). Ezekből a tételeiből is az idegen szóhoz való elfogult ragaszkodás elve rí ki. A fogalomnak a szóhoz való rögződését ugyanis nem lehet egész általánosságban vallanunk. A tétel legékesebb cáfolatául éppen az idegen szók áradatát tekinthetjük, mikor azt tapasztaljuk, hogy némely ilyen szó — legalább minálunk és főképp amióta „az új szellő ereje rohamosan nőtt“ (6. l.) — úgyszólván máról-holnapra kiszorít egy-egy régi eredeti szavunkat (a *pirosító*-ból pl. egykettőre *rúzs*, a *fölvonó*-ból *lift* lett stb.). De a nemzeties irányú szócsereének is megszámlálhatatlan esete van, mégpedig éppen a mi agyonkifogásolt nyelvújításunk történetében. Csak két példát említek. A német eredetű *früstk*-ből (régen *fröstököm* és *fölöstököm*) a mult században hamarosan *reggeli* lett, a szintén német eredetű *román* műfajnevet pedig irodalmunkban a „mesterségesen alkotott“ *regény* szó alig egy esztendő alatt teljesen kiszorította.¹ A fogalom és a szó kapcsolata egyáltalában nem örökéletű. A legősibb fogalmak nevei alig változnak ugyan, az újabbaké azonban — éppen mert műveltségi hatások alatt állanak — könnyen cserélődnek hol egyik, hol másik, némely nemzetnél inkább ebben, mint abban az irányban. S ki hitte volna, hogy a németes *fixírozódás* és *fixálódás* helyett maga a szerző is a *rög*-höz kötött, „mesterséges“ magyar szót, a *rögződés*-t fogja használni, megtagadásával tulajdon zárószavainak: „Igazán csak az a szó jó, amelynél a fogalommal való kapcsolat nincs megtörve, amelynél az élet helyébe nincs mesterséges alkotás² állítva“ (39. l.)!

¹ L. György Lajos cikkét: A százesztendőös „regény“, MNy. XXXII, 6.

² Tehát mégsem *produktum*, mint ahogy ugyanazon a lapon már annyiszor olvashattuk.

12. Nem foglalkozhatunk a szerzőnek valamennyi alaptalan állításával és nem terjeszkedhetünk ki minden tévedésének megcáfolására. Idegen szókkal szükségtelenül tarkázott és egyéb magyartalanságoktól sem ment nyelvről, valamint nehézkes, esetlen irányáról idézeteink alapján is képet alkothatott már magának a figyelmes olvasó. Irálya — hogy a szerző szerinti nemzeti szellemben fejezzem ki magam — a *tipikus miniszteriális referensi elaborátumok stílusának karakterisztikus reprezentánsa*.¹ Általában azt kell füzetéről mondanunk, hogy nemzetietlen szellemű céljánál, tájékozatlan és tudománytalan állításainál és elfogadhatatlan tételeinél fogva nem növelte a szerző érdemeit, a nyelvművelés ügyének pedig nem tett jó szolgálatot.

A röpiratban tárgyalt két főkérdésre, a nyelvújításra és az idegen szók kérdésére nézve néhány megjegyzést kell még tennem befejezésül.

Ami a magyar nyelvújítást illeti, ha valaha, most igazán fokozott megbecsüléssel kell erre a nagyfontosságú nyelvművelési mozgalomra tekintenünk, mégpedig nyelvünk mai fejlődésének éppen annál a jelenségénél fogva, amelyet a szerző örömmel fogad, s amelyet mi

¹ Meg nem állhatom, hogy egy-két helyet itt mégis külön ne idézzek: „azért alakult [a társaság], hogy Pestnek idegen neve Honderűre *változtassék*“ (6. l., értsd: változtattassék); „a harmadik csoportra, vagyis azokra a *szavakra*, amelyekben az új *szavak* a régiekkel versenyző életet folytatnak, a következőket hozom fel például“ (8. l.); „minél inkább közhasználatúvá lesz valamely idegen szó, annál inkább *kapja meg* ez alakot“ (20. l., e. h.: megkapja); „a francia nyelv és általán azok a nyelvek, amelyek szavainak *zöme történetileg fejlődtek*“ stb. (28. l.). Itt teszem borszeszbe egy szörnyomdatát: „Ez [a *panama* szó] ... minden más szónál inkább alkalmas az olyan fogalomnak kifejezésére, amely a szóhoz elsősorban akkor kapcsolódott, mikor az a hír kelt szárnyra, hogy a Panama-csatorna építésével kapcsolatban a francia parlamentnek sok tagja, a köznek kárára, oly módon gazdagodott, amely mód a büntető térvényeknek [olv. tör.] csak szellemét, de szavait nem érinti és így büntető úton meg nem torolható“ (34. l.).

aggasztónak tekintünk: e jelentőséges mozgalom vívmányainak észrevehető pusztulása miatt.

Az idegen szók kérdésére vonatkozólag válaszómban csak azokkal a szempontokkal foglalkoztam, amelyek a röpiratban tárgyalva vagy érintve vannak. Most meg kell még jegyezni a következőket.

Nyelvművelésünk terén két ellentétes irány áll ma egymással szemben: az idegen szók nagy kedvelése és a nyelvtisztasági elv, az úgynevezett purizmus. A kettő közül amaz — nézetünk szerint — határozottan veszedelmet rejt magában. A nyelvi öntudat hanyatlását jelenti ugyanis, amely önállótlanóságban, szókinszünk eredeti elemeinek meg nem becsülésében és elhanyagolásában nyilvánul és eredeti szavaink folytonos pusztulására, nyelvünk elnemzetköziesedésére vezethet. A tisztasági elv hangoztatása és szorgalmazása nélkül az idegen szók kedvelésében nem fogunk határt ismerni. A jelek arra mutatnak, hogy ezen az úton nyelvünk lejtőre jutott és viszsza fog süllyedni XVII. és XVIII. századi állapotába. Mennél több szükségtelen idegen szót hozunk ugyanis forgalomba, annál több eredeti szavunk megy ki majd a divatból és annál sűrűbben fogunk olyan irodalmi helyekkel találkozni, amelyek már az eszperantó-nyelv határán állanak, a nélkül, hogy nyelvünk világnyelvvé válhatnék. Nem állhatom meg, hogy a hanyatlásnak erre a jelenségére egy-két újabb példát ne idézzek. Ilyen című fölolvasásról olvashattunk nemrég: „*Esztétikum és reli-giózum*“ (l. BH. 1936 jan. 19, 13. l., mintha nem is lehetett volna a fölolvasás tárgyát, új magyarsággal: *témáját magyar szókkal kifejezni*). Egy újabb folyóiratunknak címe ez: „Korunk Szava | *Aktiv katolikus orgánium*“. Egy színlap szövegében ezt olvashattuk: „*Szenzációs kiadás [a darab címe] | Groteszk riport revü*“ (l. BH. 1935 máj. 5, 28. l.), egy vezércikkben pedig: „*szociális, kulturális, politikai reformok*“ (uo. 1935 jan. 1). Ilyen helyek még: „A MAC [olv. Magyar *Atletikai Club*] jubiláris

garden partyja“ (uo. 1935 jún. 1, 10. l.). „Antal István dr. az új *aktiv* bátor és *szociális reformpolitika pozitív* és *negatív problémáiról*“ (uo. 1934 máj. 12, közleménycím), stb. stb. Nem ugyanaz a nyelvi állapot-e ez, mint a nyelvújítást megelőző koré, amikor így írtak:

„Nem *obstálván* Királyi Felségének ilyen *sublimitással*, alatta valóinak *controversiájokat* gyakrabban maga *praesentiaja* *discutialta*, ki minek utánna

birodalmát benn, *rebellisítől*, kün ellensegítől megtisztogatta volna, békességes Királyságának tellyes idejét hol külső Tanátsal 's hol *Ecclesiastica Consultatiokkal* töltötte: Mert a'hol e ket *Causans colludal*, ott *in Foro Contradictorio* nem sokat *contendal*“ (Rozsnyai Dávid *Horologium Turcicum* című, 1678 körül írt kéziratosa művéből, amely mindvégig ilyen nyelven szól).¹

Ide akarunk-e megint jutni? Ez volt a szerző röpiratának is célja?

A Nyelvművelő Bizottságtól követett másik iránynak vezetője a *nyelvtisztaság elve*, amely az idegen szóktól való tartózkodást és lehető elkerülésüket hangoztatja. Ez az elv — nézetünk szerint — józanul követve nem rejthet magában veszedelmet, mert csak arra ösztönöz, hogy nyelvünket önállóan, eredeti szellemben fejlesszük; hogy szókinszünk eredetiségeihez híven ragaszkodjunk és az újonnan fölmerülő fogalmakra lehetőleg nyelvünk eredeti elemeiből alkossunk neveket. Ezen elvnek követése nyelvünk nemzeti jellegének, magyarságának megőrzését jelenti.

A két irány közül való választástól függ a magyar nyelv jellegének sorsa.

¹ L. Régi Magyar Könyvtár 38. sz. 59. l.

*

Utójegyzet. A német *Wurstelprater* névnek eredetéről fönt (32. l.) hozzávetőleg adott magyarázatomnál találóbbat olvashattunk azóta Loványi Gyulától, aki ezt írja: „A császári tulajdonban volt bécsi *Prater* egy részét a XIX. század elején átadták Bécs közönségének. Bécsben századok óta nagyon kedvelték a bábszínházakat — *Hanswurst-theater*, *Wursteltheater* —, s a *Prater*ban is több bábszínház és más népies szórakozóhely létesült. Ezért nevezik a *Prater* egy részét népiesen *Wurstelprater*-nak“ (Msn. VI, 28). Föntebbi magyarázatom után tett megállapításom — hogy a német eredetű *vurstli* szónak a lat. *vertere* igéhez semmi köze — természetesen e mellett a helyesebb származtatás mellett is érvényben marad.

A hivatalos nyelv magyartalanságai.

Helytelenül:

Adminisztráció
Amennyiben megtehetem
Aminthogy
Azon körülmény
Be kell tartani a szabályt
Befejezést nyer
Bizonyítási eljárás
Dacára annak, hogy
Díjmentes
Ebből kifolyólag
Egy éven belül
Ehhez képest
Ejtse meg a vizsgálatot
Eljárási mód
Elrendelendő
Eltekintve ettől
Eszközölje a rendelet végrehajtását
Évégből elrendelem
Ezen rendelet
Érdekében fekszik
Értesítetik az árvaszék
Érvényen kívül helyez
Felhívásom dacára
Feltétel gyanánt megállapítom
Fennálló szabályaink értelmében
Foganatosítsa a tanu kihallgatását
Folyamodó kérését elutasítom
Hatályban marad
Hatályon kívül helyez
Helyt ad a kérésnek
Hitelesítettett
Hivatkozott rendelet
Igénye van ösztöndíjra
Igényt tart előléptetésre
Illetékes jutalmukat megkapták
Illetve, illetőleg
Indokolás
Inkább károsodjunk, semmint
Iratait azzal küldöm meg

Helyesen:

: Ügyvitel, közigazgatás
: Ha megtehetem
: Mint ahogy
: Az a körülmény
: Meg kell tartani a szabályt
: Véget ér
: Bizonyító eljárás
: Noha, ámbár, jóllehet
: Díjtalan
: E miatt
: Egy év alatt
: Ezért
: Vizsgálja meg
: Az eljárás módja
: El kell rendelni
: Nem tekintve
: Hajtsa végre a rendeletet
: Ezért elrendelem
: Ez a rendelet
: Érdeke
: Értesítjük az árvaszéket
: Érvényét megszünteti
: Felhívásom ellenére
: Feltételként megállapítom
: Érvényes szabályaink szerint
: Hallgassa ki a tanut
: A folyamodó kérését elutasítom
: Tovább is érvényes
: Érvénytelenít
: Teljesíti a kérést
: Hitelesítjük
: Említett rendelet
: Joga van ösztöndíjra
: Számot tart előléptetésre
: A nekik járó jutalmat megkapták
: És, azaz, vagyis
: Megokolás
: Inkább károsodjunk, mintsem
: Iratait azzal a kéréssel küldöm meg

Helytelenül:

Jegyzőkönyv, mely felvétel
 Jelen körrendelet
 Jelenleg az a helyzet
 Kapesán előbbi rendeletemnek
 Keresztülvitelét elrendelem
 Kezdetét veszi
 Kezdődőleg
 Kikézbcsítette a rendeletet
 Kivitelre vár
 Kivizsgál
 Költségmentes
 Levélileg közlöm
 Megbeszélés tárgyát képezi
 Megfontolás tárgyát képezi
 Megkeresem a hivatalt
 Meg kívánom jegyezni
 Megnevezettnak az az állítása
 Megsemmisítendő
 Minek folytán utasítom
 Minek következtében meghagyom
 Minélfogva elrendelem
 Miért is
 Miszerint
 Nem akarok elzárkózni az elől
 Nem bír tudomással
 Nevezett azt kéri
 Nyugdíjba megy
 Oda nyilatkozott
 Okmányaiban keresztülvezetendő
 Okmányszerűleg bizonyítandó
 Panaszt emel
 Restancia
 Rossz minősítése folytán
 Súlyt helyez reá
 Tanácskozási terem
 Tanácskozik valami felett
 Tárgyát képezi
 Ténykedés
 Tényleg megtörtént
 Tudatában van
 Tudomására hozom
 Tudomással bír
 Túllépi hatáskörét
 Túlteszi magát a rendeleteken
 Úgy-mint
 Utalással előbbi rendeletemre
 Vonatkozással előbbi rend.-re

Helyesen:

Jegyzőkönyv. Készült
 : Ez a körrendelet
 : Most az a helyzet
 : Hivatkozva előbbi rendeletemre
 : Végrehajtását elrendelem
 : Megkezdődik
 : Kezdve
 : Kézbesítette a rendeletet
 : Végrehajtásra vár
 : Alaposan megvizsgál
 : Díjtalan
 : Levélben közlöm
 : Megbeszélés tárgya
 : Megfontolás tárgya
 : Arra kérem a hivatalt
 : Megjegyzem
 : Kovács Jánosnak az az állítása
 : Meg kell semmisíteni
 : Ezért utasítom
 : Ezért meghagyom
 : Ezért elrendelem
 : Ezért is
 : Hogy
 : Nem zárkózom el attól
 : Nincs tudomása
 : Kovács János azt kéri
 : Nyugalomba megy
 : Úgy nyilatkozott
 : Okirataiba be kell írni
 : Okirattal kell igazolni
 : Panaszt tesz
 : Hátralék
 : Rossz minősítése miatt
 : Fontosnak tartja
 : Tanácskozó terem
 : Tanácskozik valamiről
 : Az a tárgya
 : Működés
 : Valóban megtörtént
 : Tudja
 : Közlöm
 : Tudomása van
 : Áthágja hatáskörét
 : Nem törődik a rendeletekkel
 : Mind-mind
 : Hivatkozva előbbi rendeletemre
 : Hivatkozva előbbi rendeletemre